

Η Θράκη κατά την απογραφή του 1928: μέγεθος και δομή του πληθυσμού.

Κωνσταντίνος Ν. Ζαφείρης
Λέκτορας Δημογραφίας στο ΔΠΘ.

***Περίληψη:** Σκοπός της εργασίας αυτής είναι η στατιστική αποτύπωση του πληθυσμού της ελληνικής Θράκης, με βάση τα δημοσιευμένα αποτελέσματα της απογραφής του 1928. Η ανάλυση διεξήχθη στο σύνολο της Θράκης και σε χωρικό επίπεδο Επαρχιών, σε κάθε μια από τις οποίες μελετήθηκαν οι Δήμοι και οι αντίστοιχες περιοχές της υπαίθρου. Αρχικά, εξετάστηκε η σύσταση του πληθυσμού σε σχέση με τον τόπο γεωγραφικής προέλευσης των προσφύγων, των γεννηθέντων στην ελληνική επικράτεια, και σε μερικές περιπτώσεις με βάση άλλα χαρακτηριστικά, όπως είναι η μητρική γλώσσα και το θρήσκευμα. Στη συνέχεια μελετήθηκε η κατά ηλικία και φύλο σύσταση του πληθυσμού αυτού. Τα αποτελέσματα της ανάλυσης υποδεικνύουν την ύπαρξη μιας μεγάλης ποικιλομορφίας στον χώρο, η οποία σχετίζεται τόσο με την ετερογενή γεωγραφική προέλευση όσων απογράφηκαν στην ελληνική Θράκη, όσο και με την παρουσία συμπαγών ομάδων με διακριτά χαρακτηριστικά, όπως της μουσουλμανικής μειονότητας και των πληθυσμών των Αρμενίων, των Εβραίων κλπ. Ανάλογη ποικιλομορφία εντοπίζεται και στη δομή του πληθυσμού, αφορά δηλαδή τη σύνθεσή του κατά φύλο και ηλικία. Τα αποτελέσματα της ανάλυσης καταδεικνύουν την ανάγκη περαιτέρω μελέτης του πληθυσμού της ελληνικής Θράκης, με σκοπό την αποτύπωση της δημογραφικής ιστορίας των επιμέρους πληθυσμών της.*

Λέξεις κλειδιά: ελληνική Θράκη, πληθυσμός, πληθυσμιακή δομή, πρόσφυγες, ανθρωπολογικοί πληθυσμοί.

1. Εισαγωγή

Το σύγχρονο πληθυσμιακό προφίλ της Ελλάδας σε μεγάλο βαθμό διαμορφώθηκε ως αποτέλεσμα των ιστορικών γεγονότων της περιόδου 1912-1923, η οποία αντιστοιχεί στους Βαλκανικούς Πολέμους, τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο, τη Μικρασιατική εκστρατεία και τελικά την υπογραφή της συνθήκης της Λωζάννης (βλ. Clog 1995: 85-113). Στο διάστημα αυτό, η Ελλάδα αρχικά επεκτάθηκε ώστε να περιλαμβάνει τη Μακεδονία, σημαντικό τμήμα της Θράκης, την Ήπειρο, τα νησιά του Αιγαίου και την Κρήτη καθώς και ένα μεγάλο τμήμα της Μικράς Ασίας, τελικά όμως περιορίστηκε στα σημερινά σύνορά της, με την εξαίρεση των Δωδεκανήσων¹.

Η ελληνική Θράκη, η οποία τότε αποκαλούνταν «Δυτική Θράκη» σε αντιδιαστολή με την «Ανατολική Θράκη», η οποία παρέμεινε τελικά στην κυριαρχία της Τουρκίας, αποτελούσε τμήμα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας (βλ. σχετικά Βακαλόπουλος 1993) μέχρι τον Νοέμβριο του 1912, όταν καταλήφθηκε από τον βουλγαρικό στρατό (Διβάνη 2000: 577). Οι πολεμικές επιχειρήσεις κατά το Β' Βαλκανικό Πόλεμο είχαν ως αποτέλεσμα την απελευθέρωση της Ξάνθης, της Κομοτηνής και της Αλεξανδρούπολης από τον ελληνικό στρατό, ωστόσο με τη Συνθήκη του Βουκουρεστίου (28 Ιουλίου /10 Αυγούστου 1913), η «Δυτική Θράκη» περιήλθε εκ

¹ Τα οποία ενσωματώθηκαν στην Ελλάδα αργότερα, το 1947 (Ν. 518 άρ. 1, ΦΕΚ 7/9-1-1948).

νέου στην κατοχή των Βουλγάρων (Διβάνη 2000: 579-583). Μετά από την ήττα της Βουλγαρίας στον Α΄ Παγκόσμιο πόλεμο και την ανακωχή που υπογράφηκε (13/9/1918), η περιοχή τέθηκε υπό τη διασυμμαχική διοίκηση των δυνάμεων της Entente μέχρι το Μάιο του 1920, οπότε πέρασε στον ελληνικό έλεγχο αφού προηγουμένως η Βουλγαρία είχε παραιτηθεί από κάθε δικαίωμά επ' αυτής (Συνθήκη του Νεϊγύ, 14/27 Νοεμβρίου 1919). Τελικά με την υπογραφή της ειδικής Συνθήκης «Περί Θράκης» (28-7/10-8-1920) η «Δυτική Θράκη» παραχωρήθηκε στην Ελλάδα (Διβάνη 2000: 602-605) και παρέμεινε οριστικά σε αυτήν με βάση το Ειδικό Πρωτόκολλο XVI, που επικύρωσε την εν λόγω συνθήκη και το οποίο προσαρτήθηκε στη συνθήκη της Λωζάννης μετά την λεγόμενη «Μικρασιατική Καταστροφή» (24-7-1923, Διβάνη 2000: 618). Ωστόσο, κατά τη διάρκεια των διαπραγματεύσεων, η Ελλάδα δέχτηκε την παραχώρηση της περιοχής του Κάραγατς στην Τουρκία (Διβάνη 2000: 617).

Είναι προφανές ότι τα ιστορικά γεγονότα που περιγράφηκαν με συντομία πιο πάνω και οι γεωπολιτικές αλλαγές που επισυνέβησαν προκάλεσαν μεγάλες πληθυσμιακές μεταβολές: πληθυσμοί μετακινήθηκαν από τις περιοχές στις οποίες ζούσαν συνεπεία των διώξεων που υπέστησαν και της γενικής ανασφάλειας που υπήρχε για την επιβίωση. Μερικά παραδείγματα είναι η έξοδος των Ελλήνων της Ανατολικής Θράκης προς την Ελλάδα, ο εκτοπισμός τους προς την Μικρά Ασία (βλ. Βακαλόπουλος 1999: 57-79, Διβάνη 1995: 65) και η μαζική φυγή ελληνικών και μουσουλμανικών πληθυσμών από τη «Δυτική Θράκη» την περίοδο της βουλγαρικής κατοχής (Διβάνη 2000: 578-579, Βακαλόπουλος 1993: 280). Ταυτόχρονα, επιχειρήθηκε ο εποίκισμός της «Δυτικής Θράκης» με Βούλγαρους, με σκοπό την «εθνολογική αλλοίωσή» της (Διβάνη 2000: 588).

Μετακινήσεις πληθυσμών, όμως, έλαβαν χώρα και δια της εφαρμογής διεθνών συνθηκών. Στις 27/11/1919, υπογράφηκε η Σύμβαση του Νεϊγύ, σε εκτέλεση του άρθρου 56 της ομώνυμης Συνθήκης, βάση της οποίας ρυθμίστηκαν οι όροι της εθελούσιας ανταλλαγής ελληνικών και βουλγαρικών πληθυσμών που είχε προηγουμένως συμφωνηθεί. Λέγεται ότι 46.000 Έλληνες ήρθαν τότε στην Ελλάδα από τη Βουλγαρία, ενώ από την Ελλάδα έφυγαν 92.000 Βούλγαροι (Διβάνη 1995: 58). Αργότερα, μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή, υπογράφηκε η συνθήκη της Λωζάννης² (24/7/1923), ενώ είχε ήδη αποφασιστεί και η υποχρεωτική ανταλλαγή πληθυσμών μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας (Διβάνη 1995: 194). Από την ανταλλαγή αυτή εξαιρέθηκαν όσοι Έλληνες της Κωνσταντινούπολης θεωρούνταν εγκατεστημένοι (établis), καθώς και οι Έλληνες κάτοικοι της Ίμβρου και της Τενέδου. Επίσης εξαιρέθηκαν της ανταλλαγής οι μουσουλμάνοι κάτοικοι της «Δυτικής Θράκης» (Διβάνη 1995: 174-175, 195, 210-212).

Επομένως, τα πληθυσμιακά δεδομένα, όχι μόνο της Ελλάδας αλλά και της ευρύτερης περιοχής των Βαλκανίων, μεταβλήθηκαν ραγδαίως σε ένα εξαιρετικά σύντομο χρονικό διάστημα. Υπό αυτό το πρίσμα, σκοπός της εργασίας είναι η μελέτη

² διαθέσιμη στη διεύθυνση: <http://www.mfa.gr/to-ypourgeio/diethneis-symvaseis/semantikes-diethneis-suntheke-pou-aphoroun-ten-ellada.html>

του μεγέθους, της σύνθεσης και της δομής του πληθυσμού της Θράκης, όπως αποτυπώνονται στην απογραφή της 15^{ης}-16^{ης} Μαΐου 1928. Η εργασία αυτή είναι τμήμα μιας ευρύτερης προσπάθειας στατιστικής αποτύπωσης του πληθυσμού της Ελλάδας στον χώρο και στον χρόνο. Στα πλαίσια αυτά έχει μελετηθεί η σύσταση του πληθυσμού της χώρας σε επίπεδο Νομών, ανάλυση η οποία βασίστηκε στα αποτελέσματα που αφορούν τον τόπο γέννησης των μελών του πραγματικού πληθυσμού (Zafeiris 2015), καθώς και μερικά δημογραφικά χαρακτηριστικά της Θράκης (Ζαφείρης και Ξηροτύρης 2007). Μερικές εργασίες δημογραφικού χαρακτήρα για τη Θράκη είναι του Κοτζαμάνη (2006) και άλλες που αφορούν τους ορεσίβιους Πομάκους του Ν. Ροδόπης (Ζαφείρης 2006), τους Roma του Αράτου (Ζαφείρης και Ξηροτύρης 2002), διάφορους πληθυσμούς της περιοχής συγκριτικά με άλλους από διαφορετικές περιοχές της Ελλάδας (Ζαφείρης 2010).

Θα πρέπει να σημειωθεί ότι η εργασία αυτή δεν αποτελεί ιστορικό δοκίμιο. Φιλοδοξεί να συνεισφέρει από την οπτική γωνία της Δημογραφίας στην πολυπαραγοντική μελέτη των πληθυσμών της ελληνικής Θράκης και να συμβάλει θετικά στην ανάπτυξη των αναγκαίων διεπιστημονικών προσεγγίσεων μιας περισσότερο ολιστικής προσέγγισης των πληθυσμών του ανθρώπου.

1. Η απογραφή του 1928

Η απογραφή της 15^{ης}-16^{ης} Μαΐου 1928 διεξήχθη υπό την εποπτεία της Γενικής Στατιστικής Υπηρεσίας της Ελλάδας, η οποία τότε υπάγονταν στο Υπουργείο Εθνικής Οικονομίας. Σε κάθε Νομό, ο Νομάρχης είχε τη γενική επίβλεψη της διεξαγωγής της, με σκοπό την ορθή και ομοιόμορφη εφαρμογή των σχετικών οδηγιών και αποφάσεων. Σε κάθε Δήμο ή Κοινότητα συγκροτήθηκαν επιτροπές απογραφής, στις οποίες συμμετείχαν τα αντίστοιχα δημοτικά και κοινοτικά συμβούλια και άλλα μέλη. Οι τοπικές επιτροπές χώρισαν τις περιοχές ευθύνης σε απογραφικούς τομείς και διόρισαν τους απογραφείς, οι οποίοι ήταν κυρίως δάσκαλοι, ιερείς και άλλοι εγγράμματοι άνθρωποι. Τα ερωτηματολόγια διανεμήθηκαν σε κάθε σπίτι την πρώτη ημέρα της απογραφής και ο αρχηγός της οικογένειας ήταν υποχρεωμένος να συμπληρώσει από ένα για κάθε μέλος που διανυκτέρευσε εκεί το βράδυ της 15^{ης}-16^{ης} Μαΐου.

Οι απογραφείς επισκέφτηκαν όλες τις κατοικίες την επόμενη ημέρα και έλεγξαν τα ερωτηματολόγια για την ορθή συμπλήρωσή τους. Επίσης, ήταν υπεύθυνοι για τη συμπλήρωση των ερωτηματολογίων στις περιπτώσεις όπου κάποιος δεν γνώριζε γραφή και ανάγνωση. Παρόλο δε που ο νόμος καθιστούσε υποχρεωτική τη συμμετοχή στην απογραφή, εάν κάποιος αρνιόταν, τότε οι απογραφείς ήταν υποχρεωμένοι να συλλέξουν πληροφορίες από συγκατοίκους ή γείτονες. Μετά τη συλλογή τους, τα ερωτηματολόγια αποστέλλονταν στις αρμόδιες Νομαρχίες και στη συνέχεια στο Υπουργείο Εθνικής Οικονομίας για την τελική επεξεργασία τους (ΓΣΥΕ 1933: ξ-ξη'). Προφανώς, είναι απολύτως άγνωστη η αποτελεσματικότητα του συστήματος που εφαρμόστηκε σε κάθε έναν από τους Δήμους και στις Κοινότητες της Ελλάδας. Ευλόγως πάντως μπορούν να διατυπωθούν διάφορες επιφυλάξεις με δεδομένη την εν γένει εικόνα της Δημόσιας Διοίκησης και της Τοπικής

Αυτοδιοίκησης εκείνη την εποχή, ιδιαίτερα δε στις περιοχές που είχαν πρόσφατα ενσωματωθεί στην Ελλάδα όπως είναι και η Θράκη. Διάφορα προβλήματα της απογραφής αυτής θα συζητηθούν στα σχετικά σημεία στο κείμενο που ακολουθεί.

Με βάση τα αποτελέσματα της απογραφής θα μελετηθεί ο πληθυσμός της Θράκης, τόσο σε συνολικό επίπεδο, όσο και σε επίπεδο Επαρχιών. Εξαιτίας των περιορισμών που υπάρχουν στα διαθέσιμα δεδομένα, σε κάθε μια από τις Επαρχίες θα διακριθεί ο πληθυσμός των Δήμων και των υπόλοιπων περιοχών. Συμβατικά, ο πρώτος θα αποκαλείται «αστικός πληθυσμός», η δε διαφορά μεταξύ του συνολικού πληθυσμού μιας Επαρχίας και του πληθυσμού του σχετικού Δήμου θα αποκαλείται «αγροτικός πληθυσμός».

Η διάκριση μεταξύ αγροτικού και αστικού πληθυσμού, που εξ' ανάγκης γίνεται εδώ, δεν ακολουθεί τους αντίστοιχους ορισμούς που χρησιμοποιήθηκαν στην απογραφή του 1928. Σε αυτήν, ως αστικός θεωρήθηκε ο πληθυσμός των πόλεων, ήτοι των συνοικισμών με πληθυσμό άνω των 5.000 κατοίκων. Αγροτικός θεωρήθηκε ότι είναι ο πληθυσμός των χωριών με πληθυσμό κάτω από 2.000 κατοίκους. Ως ημιαστικοί θεωρήθηκαν οι συνοικισμοί με πληθυσμό μεταξύ των 2.000 και 5.000 κατοίκων (ΓΣΥΕ 1933, σελ. λα'). Όμως στα αποτελέσματα των απογραφών δεν υπάρχουν αναλυτικά στοιχεία για την πληθυσμιακή δομή, τον τόπο γέννησης και την προσφυγική ή μη ιδιότητα των ανθρώπων παρά μόνο σε επίπεδο κράτους, Νομών, Επαρχιών, Δήμων και μεγάλων Κοινοτήτων. Εκ των πραγμάτων δηλαδή, η μοναδική λύση προκειμένου να μελετηθούν πιθανές διαφοροποιήσεις μεταξύ των πόλεων και της υπαίθρου είναι να θεωρηθούν οι Δήμοι ως εν γένει αστικός πληθυσμός και ο υπόλοιπος πληθυσμός των Επαρχιών ως εν γένει αγροτικός.

Η διάκριση αυτή είχε ως αποτέλεσμα να συμπεριλαμβάνονται στον αστικό πληθυσμό της Επαρχίας Κομοτηνής 1.415 επιπλέον άνθρωποι, οι οποίοι ζούσαν σε γειτονικά χωριά του ομώνυμης πόλης (4,5% του πληθυσμού του Δήμου), στον δε αστικό πληθυσμό της Επαρχίας Ξάνθης 2.200 άνθρωποι (6,1% του Δήμου Ξάνθης). Στο Νομό Έβρου και στην Επαρχία Αλεξανδρούπολης, συμπεριλήφθησαν επιπλέον 2.010 άνθρωποι (14,3% του πληθυσμού του Δήμου Αλεξανδρουπόλεως), στην Επαρχία Σουφλίου 437 (5,6% του Δήμου) και του Διδυμότειχου 486 (5,6% του Δήμου) (ίδιοι υπολογισμοί με βάση τα δεδομένα της ΓΣΥΕ 1933, σελ. 396-410). Οι οικισμοί Κιμμέριων Ξάνθης, Σαμοθράκης, Ορεστιάδος, Αχυροχωρίου, και Φερρών, οι οποίοι στην απογραφή είχαν θεωρηθεί ως ημιαστικοί σύμφωνα με τους σχετικούς ορισμούς, συμπεριλήφθησαν στις αγροτικές περιοχές, άλλωστε αγροτικό χαρακτήρα έχουν οι περισσότεροι από αυτούς και σήμερα. Η Χρύσα Ξάνθης συμπεριλήφθηκε στην ανάλυση στον Δήμο Ξάνθης, με τον οποίο έχει σήμερα συνενωθεί. Καθώς στοιχεία για τον μόνιμο πληθυσμό δεν υπάρχουν, η ανάλυση βασίζεται στον πραγματικό (de facto population), ο οποίος περιλαμβάνει το σύνολο των ανθρώπων που βρέθηκαν και απογράφηκαν σε μια περιοχή, εν προκειμένω στη Θράκη, ανεξάρτητα από τον τόπο της μόνιμης κατοικίας τους.

Θα μελετηθούν ειδικότερα, σε επίπεδο διαμερίσματος και αγροτικών και αστικών περιοχών των Επαρχιών της Θράκης:

- Το μέγεθος του πληθυσμού.

- Η αναλογία των προσφύγων στο συνολικό πληθυσμό της Θράκης και στις περιοχές των Επαρχιών που εξετάστηκαν. Η αναλογία αυτή εκφράζει τη συχνότητα των προσφύγων σε 100 άτομα του συνολικού πληθυσμού.
- Η διασπορά των προσφύγων, η οποία για το διαμέρισμα της Θράκης εκφράζει την επί τοις εκατό αναλογία των προσφύγων που απογράφηκαν εκεί το 1928 σε σχέση με τον συνολικό αριθμό προσφύγων που απογράφηκαν στην χώρα. Για τις αστικές και αγροτικές περιοχές κάθε Επαρχίας εκφράζει την επί τοις εκατό αναλογία των προσφύγων που απογράφηκαν εκεί το 1928 σε σχέση με το συνολικό αριθμό προσφύγων που απογράφηκαν στη Θράκη. Και στις δύο περιπτώσεις η ανάλυση θα γίνει ξεχωριστά για κάθε προσφυγική ομάδα, όπως αυτή διακρίνεται με βάση τον τόπο της γεωγραφικής προέλευσης των μελών της.
- Η αναλογία των προσφύγων ανά τόπο γεωγραφικής προέλευσης στον προσφυγικό πληθυσμό καθώς και στο συνολικό πληθυσμό κάθε περιοχής.
- Διάφορες ομάδες με ιδιαίτερα θρησκευτικά και γλωσσικά χαρακτηριστικά.
- Η αναλογία του πληθυσμού που γεννήθηκε σε άλλες περιοχές της Ελλάδας, εκτός Θράκης δηλαδή.
- Η ηλικιακή δομή του πληθυσμού.
- Η διάμεση ηλικία του πληθυσμού.

Η διάμεση ηλικία M υπολογίστηκε ως (Παπαδάκης και Τσίμπος 2004, σελ. 344):

$$M = L_i + \frac{\delta_i}{f_i} \left(\frac{N}{2} - F_{i-1} \right)$$

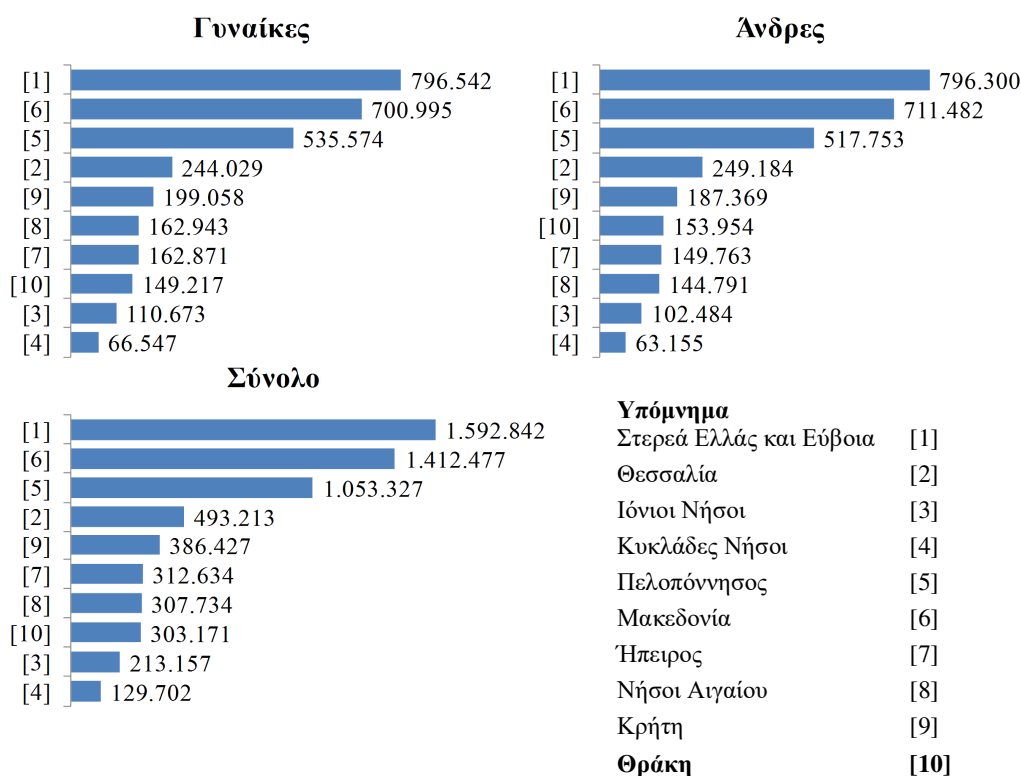
όπου N το συνολικό μέγεθος του πληθυσμού, L_i το κατώτερο όριο του κλιμακίου στο οποίο εντοπίζεται η διάμεσος, f_i το μέγεθος του πληθυσμού στο κλιμάκιο όπου εντοπίζεται η διάμεση ηλικία, δ_i το εύρος του διαστήματος των ηλικιών στο οποίο εντοπίζεται η διάμεση ηλικία και F_{i-1} η αθροιστική συχνότητα του πληθυσμού της προηγούμενης τάξης από αυτήν που εντοπίζεται η διάμεση ηλικία.

Η μελέτη της ηλικιακής δομής του πληθυσμού έγινε με βάση τις πυραμίδες ηλικιών σε πενταετείς ηλικιακές ομάδες τόσο σε απόλυτα μεγέθη, όσο και σε σχετικά υπολογισμένα ως η επί τοις εκατό (%) αναλογία επί του συνολικού πληθυσμού και των δύο φύλων (βλ. Παπαδάκης και Τσίμπος 2004, σελ. 338).

Η ανάλυση θα γίνει ξεχωριστά για τις αστικές και αγροτικές περιοχές. Πρέπει ωστόσο να σημειωθεί ότι στα δημοσιευμένα αποτελέσματα της απογραφής για την ηλικιακή δομή του προσφυγικού πληθυσμού περιλαμβάνονται μόνον όσοι ήρθαν στη Θράκη μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή. Στο σχετικό κεφάλαιο θα αποκαλούνται συμβατικά «πρόσφυγες». Οι υπόλοιποι πρόσφυγες, οι οποίοι ήλθαν στη Θράκη πριν από τη Μικρασιατική Καταστροφή (περίπου το 10% του συνόλου προσφύγων), ελλείπει εναλλακτικής λύσεως συναθροίζονται με τους υπόλοιπους πληθυσμούς της Θράκης στην ανάλυση και σημαίνονται ως «γηγενείς και λοιποί». Κατ' αυτόν τον τρόπο, αν και δεν μπορεί να υπολογιστεί με ακρίβεια η κατά φύλο και ηλικία σύνθεση του συνόλου των προσφύγων κάθε περιοχής, είναι δυνατόν να διαμορφωθεί μια αδρή εικόνα για τις διαφοροποιήσεις που υπάρχουν μεταξύ των προσφυγικών και μη πληθυσμών της.

2. Το μέγεθος του πληθυσμού της ελληνικής Θράκης.

Το 1928, ο πραγματικός πληθυσμός της ελληνικής Θράκης ήταν 303.171 άνθρωποι (153.894 άνδρες και 149.217 γυναίκες). Η Θράκη ήταν το 8^ο πολυπληθέστερο διαμέρισμα της χώρας στις γυναίκες και το 6^ο στους άντρες (σχεδιάγραμμα 1). Διοικητικά, διαιρείτο σε δύο μεγάλους νομούς, τον Ν. Ροδόπης και τον Ν. Έβρου, οι οποίοι με τη σειρά τους περιελάμβαναν 8 επαρχίες, 5 Δήμους και 93 κοινότητες. Στην περιοχή υπήρχαν 518 οικισμοί (ΓΣΥΕ 1933, σελ. κ', πίνακας 7). Ήταν δε το δεύτερο πιο αραιοκατοικημένο διαμέρισμα της χώρας μετά την Ήπειρο (34,82 κάτοικοι ανά τ.χ.) και εκτεινόταν σε έκταση 8.706,3 τ.χ. (ΓΣΥΕ 1933, σελ. κα', πίνακας 8). Ο νομός Έβρου είχε πυκνότητα πληθυσμού 28,84 ανθρώπους ανά Km², ενώ ο νομός Ροδόπης ήταν πιο πυκνοκατοικημένος (40,54 άνθρωποι/Km²) (ΓΣΥΕ, 1931, σελ. 34).

Σχεδιάγραμμα 1: πληθυσμός κατά φύλο σε επίπεδο γεωγραφικών διαμερισμάτων. Πηγή δεδομένων: ΓΣΥΕ, 1935, πίνακας 1, σελ. η-θ.

Το 61,78% του πληθυσμού της Θράκης κατοικούσε σε μικρά χωριά, το 5,08% σε κωμοπόλεις και το 30% στις πόλεις. Παρόλο, δηλαδή, που η περιοχή είχε το 4^ο μεγαλύτερο «αστεακό» περιβάλλον στη χώρα (μετά τη Στερεά Ελλάδα και την Εύβοια, τη Μακεδονία και το Νησιά του Αιγαίου ΓΣΥΕ 1933β, σελ. λβ', πίνακας 22), ο πληθυσμός παρέμενε κατά βάση αγροτικός διεσπαρμένος στη συντριπτική του πλειονότητα σε μικρά χωριά και λίγες κωμοπόλεις.

3. Ο πραγματικός πληθυσμός της Θράκης ανάλογα με τον τόπο γέννησης των μελών του και οι πρόσφυγες.

Εξαιτίας των ιστορικών γεγονότων που προηγήθηκαν και τα οποία εν συντομία περιγράφηκαν στην εισαγωγή της εργασίας, μια πληθώρα «τοπικών» και άλλων πληθυσμών βρίσκεται το 1928 στη Θράκη.

Πίνακας 1: Ο πραγματικός πληθυσμός της Θράκης το 1928, σύμφωνα με τον τόπο γέννησης των μελών του και την προσφυγική ιδιότητά του.

Τόπος γέννησης	Πραγματικός Πληθυσμός			Ποσοστό επί του πληθυσμού			Διασπορά του πληθυσμού στη Θράκη		
	Α	Γ	Σ	Α	Γ	Σ	Α	Γ	Σ
Γεννηθέντες εντός της ελληνικής επικράτειας									
Θράκη	95.943	94.739	190.682	62,3	63,5	62,9			
Μακεδονία	3.169	2.401	5.570	2,1	1,6	1,8	22,2	24,4	23,1
Πελοπόννησος	1.398	219	1.617	0,9	0,1	0,5	2,0	0,5	1,4
Στερεά Ελλάδα	877	333	1.210	0,6	0,2	0,4	3,5	1,9	2,8
Νήσοι Αιγαίου	716	258	974	0,5	0,2	0,3	4,7	1,9	3,4
Ήπειρος	672	261	933	0,4	0,2	0,3	2,6	2,1	2,4
Θεσσαλία	458	247	705	0,3	0,2	0,2	2,8	2,5	2,7
Ιόνιοι νήσοι	414	43	457	0,3	0,0	0,2	1,7	0,3	1,2
Κρήτη	346	90	436	0,2	0,1	0,1	2,6	1,1	2,0
Κυκλάδες	67	35	102	0,0	0,0	0,0	0,2	0,1	0,2
Σύνολο	104.060	98.626	202.686	67,6	66,1	66,9			
Γεννηθέντες εκτός της ελληνικής επικράτειας									
Αν. Θράκη	26.154	29.462	55.616	17,0	19,7	18,3	25,0	26,3	25,7
Μικρά Ασία	9.449	9.672	19.121	6,1	6,5	6,3	3,6	3,2	3,4
Βουλγαρία	7.803	6.603	14.406	5,1	4,4	4,8	28,7	25,7	27,3
Πόντος	3.404	2.572	5.976	2,2	1,7	2,0	4,4	3,1	3,7
Καύκασος	1.117	1.068	2.185	0,7	0,7	0,7	6,5	6,5	6,5
Κωνσταντινούπολη	697	524	1.221	0,5	0,4	0,4	2,6	2,2	2,5
Ρωσία	345	312	657	0,2	0,2	0,2	4,7	5,8	5,2
Λοιπές περιοχές *	925	378	1.303	0,6	0,3	0,4	2,3	1,1	1,8
Σύνολο	49.894	50.591	100.485	32,4	33,9	33,1			
Γενικό Σύνολο	153.954	149.217	303.171						
Πρόσφυγες									
Θράκη	33.662	33.674	67.336	21,9	22,6	22,2	26,5	25,9	26,2
Μικρά Ασία	10.201	10.090	20.291	6,6	6,8	6,7	3,5	3,0	3,2
Βουλγαρία	4.856	4.335	9.191	3,2	2,9	3,0	19,4	18,1	18,7
Πόντος	2.845	3.040	5.885	1,8	2,0	1,9	3,2	3,2	3,2
Καύκασος	1.879	1.715	3.594	1,2	1,1	1,2	7,7	7,6	7,6
Κωνσταντινούπολη	405	263	668	0,3	0,2	0,2	2,0	1,4	1,7
Ρωσία	289	249	538	0,2	0,2	0,2	4,5	4,9	4,7
Λοιπές περιοχές *	73	31	104	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Σύνολο	54210	53397	107607	35,2	35,8	35,5			

Α: άνδρες, Γ: γυναίκες, Σ: σύνολο

* Αλβανία, Δωδεκάνησος, Ρουμανία, Κύπρος και Αίγυπτος.

Ίδιοι υπολογισμοί με βάση τα δεδομένα της ΓΣΥΕ 1935, σελ. 3-4, 17-18, ΓΣΥΕ 1933 σελ. 411, 413.

Μια πρώτη ταξινόμηση των πληθυσμών αυτών μπορεί να γίνει με κριτήριο τον τόπο γέννησης των μελών τους, οπότε δίνεται μια αδρή εικόνα των πληθυσμιακών ροών μεταξύ των τόπων κατοικίας και των τόπων απογραφής, με την επιφύλαξη ότι τα διαθέσιμα δεδομένα αφορούν τον πραγματικό και όχι τον μόνιμο πληθυσμό της

περιοχής. Μια άλλη τυπική ταξινόμηση σχετίζεται με την προσφυγική ιδιότητα^{3,4} που αποδόθηκε στους ανθρώπους που εκπατρίστηκαν εξαιτίας των πολεμικών συγκρούσεων και των ανταλλαγών των πληθυσμών που προηγήθηκαν.

Ωστόσο, ο αριθμός των προσφύγων δεν ταυτίζεται με τον αριθμό των γεννηθέντων σε περιοχές εκτός των ορίων της τότε ελληνικής επικράτειας (Πίνακας 1). Αυτό οφείλεται σε δυο κυρίως λόγους. Ο πλέον προφανής είναι ότι δεν είχαν όλοι οι γεννηθέντες στο εξωτερικό τον χαρακτήρα του πρόσφυγα. Ο δεύτερος λόγος αφορά το γεγονός ότι τα παιδιά που είχαν γεννηθεί στην Ελλάδα και είχαν πατέρα πρόσφυγα⁵ θεωρούνταν ότι είχαν την προσφυγική ιδιότητα και αυτά (βλ. ΓΣΥΕ 1933, σελ. ιζ' και ξη').

Υπό το πρίσμα των παραπάνω περιορισμών, φαίνεται ότι το 1928 οι πρόσφυγες αποτελούσαν το 35,5% του πληθυσμού της Θράκης. Ένα από τα κύρια χαρακτηριστικά τους ήταν η εξαιρετικά ετερογενής γεωγραφική προέλευσή τους. Η πολυπληθέστερη προσφυγική ομάδα ήρθε από την Ανατολική Θράκη, αναλογώντας λίγο περισσότερο από 1 στα 5 μέλη του συνολικού πληθυσμού. Η πλειονότητα, όμως, των προσφύγων της ομάδας αυτής (περίπου 75%) βρισκόταν σε περιοχές εκτός της Θράκης εκείνη την εποχή.

Οι Μικρασιάτες, αν και η πλειονότητά τους (πάνω από 96%) εγκαταστάθηκε σε άλλες περιοχές της Ελλάδας, αποτελούσαν το 7% περίπου του πληθυσμού της ελληνικής Θράκης. Επίσης, 1 στους 5 πρόσφυγες από τη Βουλγαρία βρισκόταν στη Θράκη, επειδή όμως είναι σχετικά ολιγοπληθής ομάδα, η συχνότητά τους στον συνολικό πληθυσμό ήταν περίπου 3%. Ακολουθούν οι άνθρωποι που ήρθαν από τον Πόντο και τον Καύκασο, με συχνότητα εμφάνισης περίπου 3%, και άλλες μικρότερες ομάδες, όπως εκείνη με καταγωγή από την Κωνσταντινούπολη, τη Ρωσία και άλλες περιοχές.

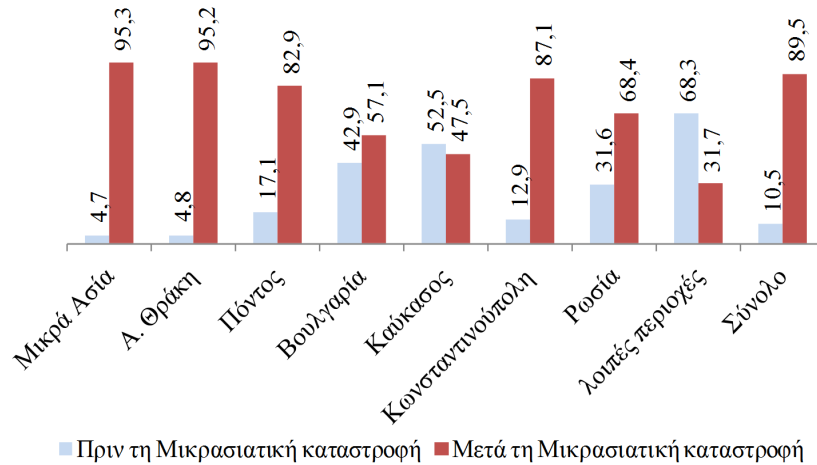
Η Μικρασιατική Καταστροφή θεωρείται ως ορόσημο για τη δημιουργία του σύγχρονου πληθυσμιακού προφίλ της Θράκης, καθώς το 90% των προσφύγων δήλωσε ότι ήλθε στην περιοχή μετά το 1922 (σχεδιάγραμμα 2). Ροές προσφύγων, βέβαια, προϋπήρξαν της Μικρασιατικής Καταστροφής και σε μερικές περιπτώσεις ήταν σημαντικές, όπως εκείνες από τη Βουλγαρία, τον Καύκασο, τη Ρωσία και άλλες χώρες. Οι μετακινήσεις αυτές οφείλονται στις συνθήκες που επικρατούσαν στις περιοχές προέλευσης των προσφύγων αλλά και στην Ελλάδα. Για παράδειγμα, στην περίπτωση των προσφύγων από τη Βουλγαρία, σημαντικό ρόλο διαδραμάτισε η εθελούσια ανταλλαγή πληθυσμών που περιγράφηκε πιο πάνω.

³ Μια εικόνα για τον τρόπο με τον οποίο γίνονταν αντιληπτός ο όρος πρόσφυγας εκείνη την εποχή δίνεται από το άρθρο 1 του Νομοθετικού Διατάγματος περί «περιθάψεως προσφύγων» (ΦΕΚ 136, 10-7-1917): «Ομογενείς εκδιωχθέντες εκ της υποδούλου Ελλάδος και προσφεύγοντες εις το Ελεύθερον Κράτος ως και οι λόγω της εμπολέμου καταστάσεως μετακινούμενοι εκ της κατοικίας των εγχώριοι πληθυσμοί διακινούνται εις περίθαλψην εκ μέρους του κράτους, εφ' όσον περιήλθαν εις απορίαν λόγω του διωγμού ή της μετακινήσεως».

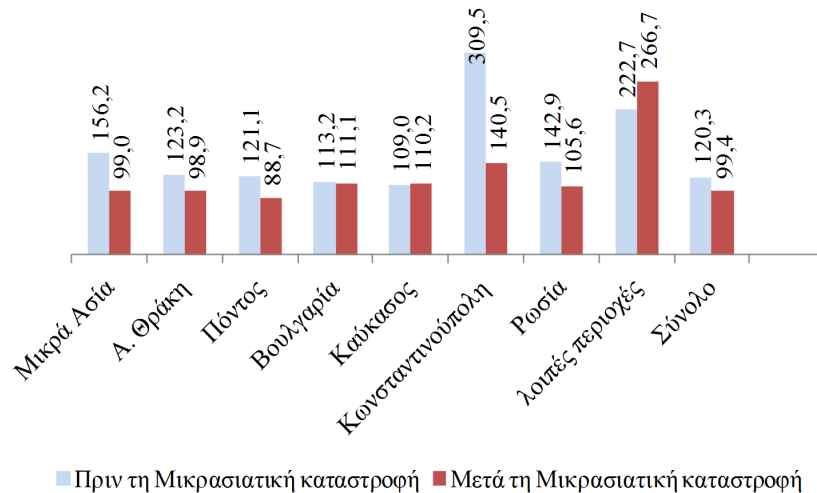
⁴ Στη σχετική ερώτηση που υπάρχει στο απογραφικό δελτίο που χρησιμοποιήθηκε παρότι διακρίνονται οι πρόσφυγες από τους ανταλλάξιμους, στη σχετική απάντηση δεν υπάρχει η διάκριση αυτή: «Ηλθε στην Ελλάδα ως πρόσφυξ ή ανταλλάξιμος; (ναι ή όχι).....».

⁵ Αν και ήταν μάλλον σπάνια περίπτωση, τα παιδιά με μητέρα πρόσφυγα και πατέρα μη πρόσφυγα δεν θεωρούντο πρόσφυγες.

Σχεδιάγραμμα 2: αναλογία προσφύγων που απογράφηκαν στη Θράκη, σύμφωνα με το χρόνο άφιξής τους (πριν και μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή).
Ίδιοι υπολογισμοί με βάση τα δεδομένα της ΓΣΥΕ 1933 σελ. 413.

Σχεδιάγραμμα 3: αναλογία ανδρών σε 100 γυναίκες.
Ίδιοι υπολογισμοί με βάση τα δεδομένα της ΓΣΥΕ 1933 σελ. 413.

Στην περίπτωση των προσφύγων από τον Καύκασο και τη Ρωσία, έχει υποστηριχτεί ότι έπαιξε ρόλο ο ρωσοτουρκικός πόλεμος και η Οκτωβριανή επανάσταση (Φωτιάδης 2009). Η ανάλυση βέβαια των ιστορικών, πολιτικών και κοινωνικο-οικονομικών συνθηκών που προκάλεσαν αυτές τις μετακινήσεις είναι εκτός των σκοπών της εργασίας αυτής και αποτελούν αντικείμενο έρευνας άλλων επιστημών. Όμως, είναι μάλλον προφανές ότι η πολύ υψηλή αναλογία ανδρών σε 100 γυναίκες στην προ της Μικρασιατικής Καταστροφής περίοδο (σχεδιάγραμμα 3), ιδιαίτερα από τις περιοχές της πρώην Οθωμανικής αυτοκρατορίας, υποδηλώνει την προσπάθεια των ανδρών να αποφύγουν τη στράτευση στα τάγμα εργασίας (αμελέ ταμπουρού) και τις επιπτώσεις της πολιτικής των νεότουρκων σε σχέση με τους μη

μουσουλμανικούς πληθυσμούς της Τουρκίας (βλ. Vryonis 2007)^{6,7}. Η αντίστοιχη αναλογία στην ομάδα των μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή εισελθόντων προσφύγων είναι ελαφρώς υπέρ των γυναικών, γεγονός το οποίο συνάδει με το χαρακτήρα της μετανάστευσης αυτή την περίοδο ως κυρίως ομαδικής.

3.1. Η σύνθεση του πληθυσμού σε χωρικό επίπεδο Επαρχιών

Πίνακας 2: Ο πραγματικός πληθυσμός της Θράκης το 1928 και οι Πρόσφυγες σε χωρικό επίπεδο Επαρχίας και Δήμων.

	Πραγματικός πληθυσμός			Πρόσφυγες		
	Άνδρες	Γυναίκες	Σύνολο	Άνδρες	Γυναίκες	Σύνολο
Νομός Έβρου	61.471	61.259	122.730	23.802	24.027	47.829
Επαρχία Αλεξανδρούπολης	13.010	12.622	25.632	8.122	8.243	16.365
<i>Δήμος Αλεξανδρούπολης</i>	7.095	6.924	14.019	4.057	4.205	8.262
Επαρχία Διδυμοτείχου	18.425	19.293	37.718	4.617	4.591	9.208
<i>Δήμος Διδυμοτείχου</i>	4.127	4.563	8.690	916	977	1.893
Επαρχία Ορεστιάδας	17.407	16.870	34.277	6.979	7.209	14.188
Επαρχία Σαμοθράκης	2.024	1.842	3.866	126	66	192
Επαρχία Σουφλίου	10.605	10.632	21.237	3.958	3.918	7.876
<i>Δήμος Σουφλίου</i>	3.814	3.930	7.744	368	424	792
Νομός Ροδόπης	92.483	87.958	180.441	30.408	29.370	59.778
Επαρχία Κομοτηνής	35.877	33.820	69.697	10.724	9.983	20.707
<i>Δήμος Κομοτηνής</i>	15.984	15.567	31.551	5.435	5.310	10.745
Επαρχία Ξάνθης	46.025	43.241	89.266	16.817	16.571	33.388
<i>Δήμος Ξάνθης</i>	18.335	17.577	35.912	7.221	7.646	14.867
Επαρχία Σαπών	10.581	10.897	21.478	2.867	2.816	5.683
Θράκη	153.954	149.217	303.171	54.210	53.397	107.607

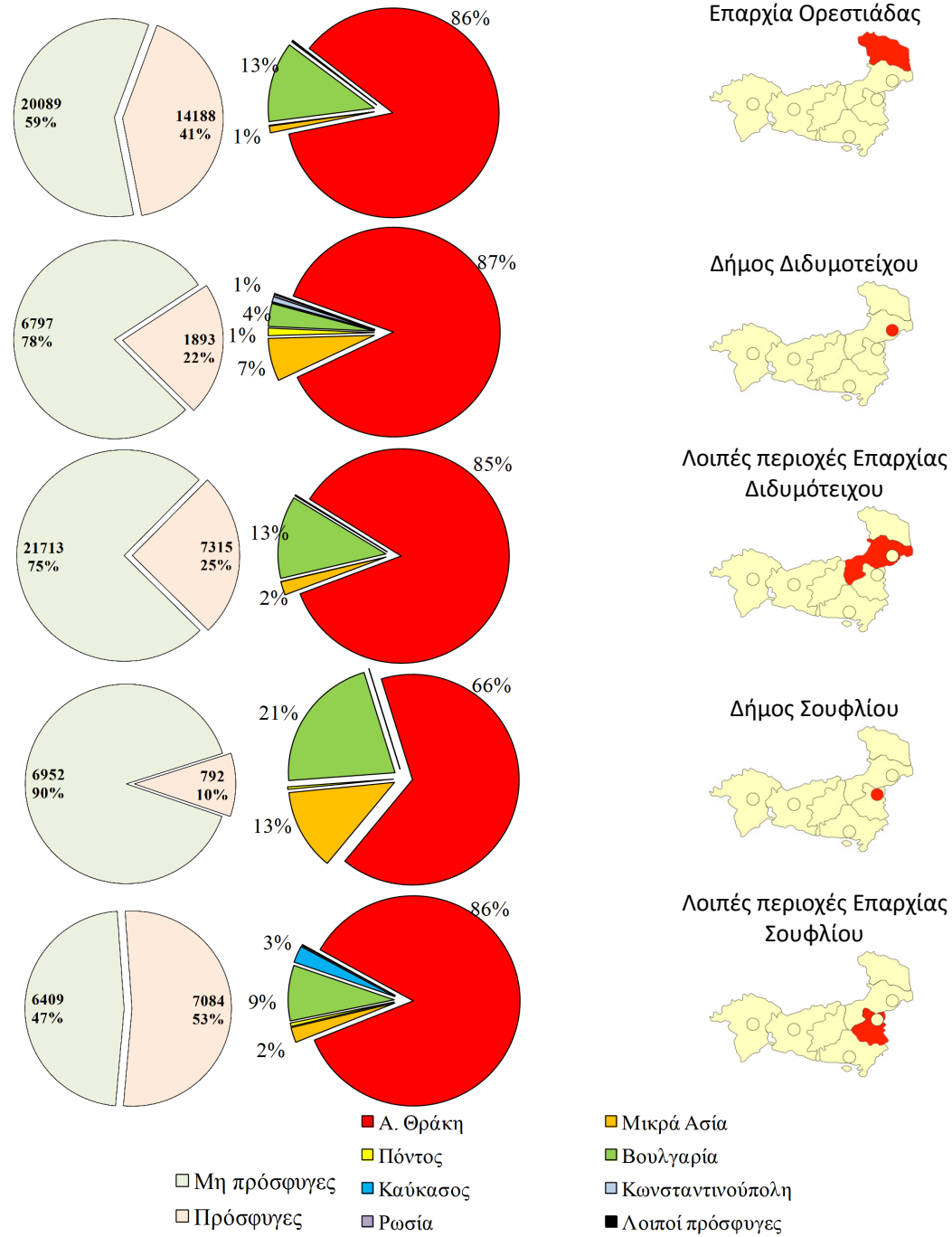
Πηγή δεδομένων: ΓΣΥΕ 1933 σελ. 453-455, 467-468 και ΓΣΥΕ 1935β και ΓΣΥΕ 1935 σελ. 178-185, 240-245.

Η κατανομή του πληθυσμού σε χωρικό επίπεδο Επαρχιών και Δήμων φαίνεται στον Πίνακα 2. Η πολυπληθέστερη Επαρχία ήταν της Ξάνθης, ακολουθούμενη από την Επαρχία Κομοτηνής και τις υπόλοιπες Επαρχίες του Νομού Έβρου. Η μικρότερη Επαρχία ήταν της Σαμοθράκης, της οποίας ο πραγματικός πληθυσμός ήταν μόλις 2.024 άνθρωποι.

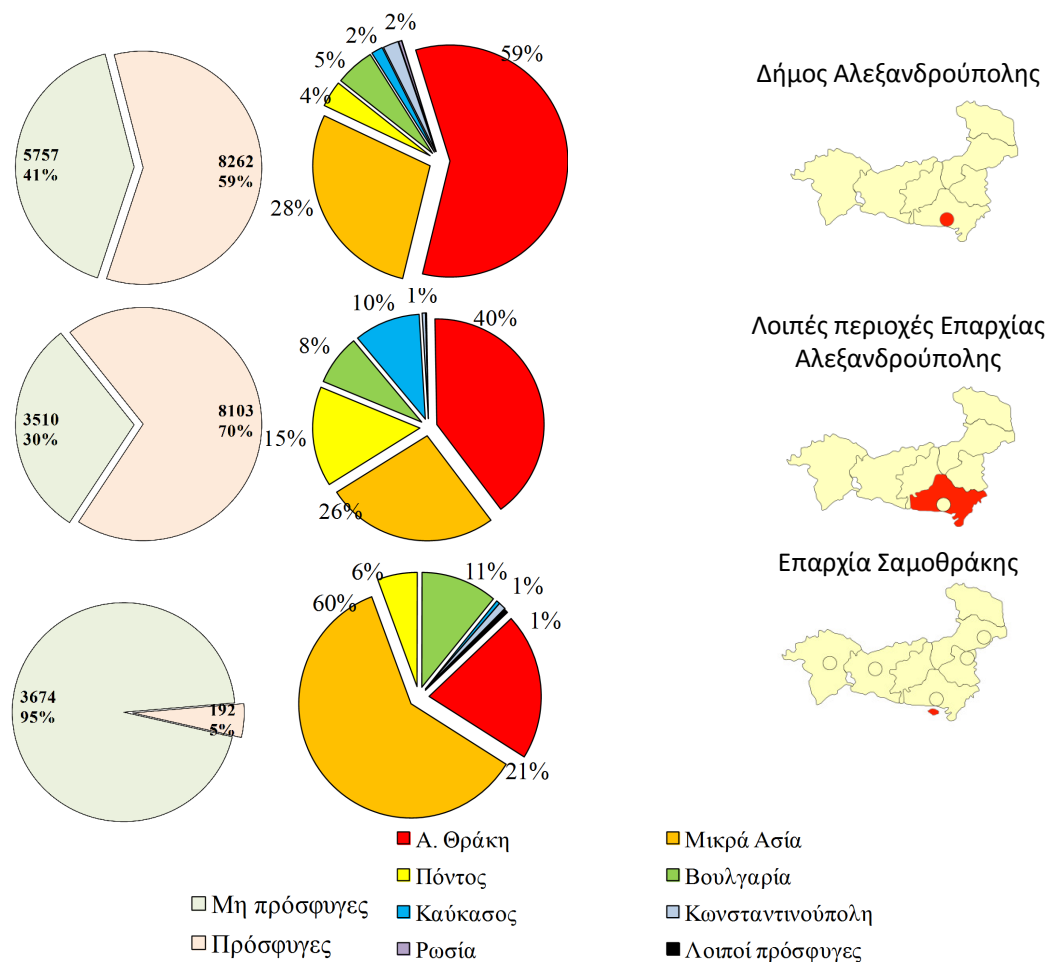
Ο Δήμος Ξάνθης εκείνη της εποχή ήταν ο 8^{ος} και ο Δήμος Κομοτηνής ο 13^{ος} μεγαλύτερος στην Ελλάδα. Η Αλεξανδρούπολη είχε πληθυσμό μόλις 14.019 ανθρώπους. Αντίθετα, από τους μικρότερους Δήμους της χώρας ήταν του Διδυμοτείχου και του Σουφλίου (ΓΣΥΕ 1933, σελ. κε'-κστ'). Τέλος, οι Δήμοι Ορεστιάδας και Σαπών δεν είχαν συσταθεί ακόμη.

⁶ Οι συνθήκες αυτές έχουν καταγραφεί με γλαφυρό τρόπο και στην ελληνική πεζογραφία. Βλ. για παράδειγμα το «Νούμερο 31328» του Ηλία Βενέζη.

⁷ Πρέπει να σημειωθεί ότι οι αναλογίες αυτές αντιπροσωπεύουν την πληθυσμιακή εικόνα της 15-16 Μαΐου 1928. Η αναλογία των ανδρών προσφύγων που εισήλθαν στη Θράκη πριν τη μικρασιατική καταστροφή μάλλον θα ήταν διαφορετική κατά το παρελθόν, αφενός μεν γιατί στις παραπάνω εκτιμήσεις περιλαμβάνονται και τα παιδιά των προσφύγων, αφετέρου δε διότι δεν είναι γνωστή η θνησιμότητα και οι πληθυσμιακές ροές αυτής της ομάδας τις προηγούμενες περιόδους.

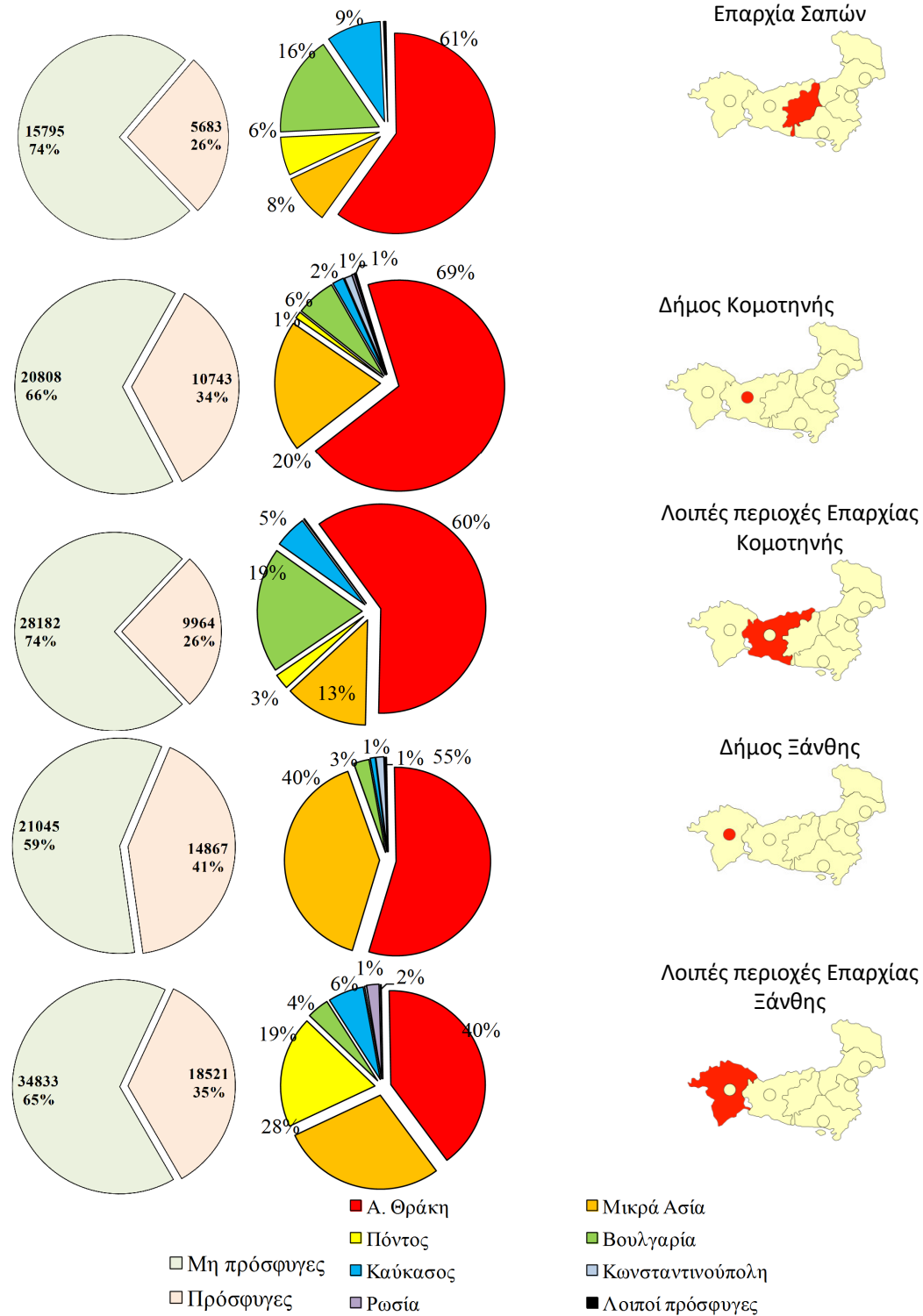
Σχεδιάγραμμα 4: κατανομή του πληθυσμού των περιοχών του νομού Έβρου βορείως της Επαρχίας Αλεξανδρούπολης, σύμφωνα με την προσφυγική ή μη ιδιότητα των ανθρώπων και τον τόπο γεωγραφικής προέλευσης.
Ίδιοι υπολογισμοί με βάση τα δεδομένα: ΓΣΥΕ 1933 σελ. 453-455, 467-468 και ΓΣΥΕ 1935 σελ. 178-185, 240-245.

Σχεδιάγραμμα 5: κατανομή του πληθυσμού των Επαρχιών Αλεξανδρούπολης και Σαμοθράκης, σύμφωνα με την προσφυγική ή μη ιδιότητα των ανθρώπων και τον τόπο γεωγραφικής προέλευσης. Ίδιοι υπολογισμοί με βάση τα δεδομένα: ΓΣΥΕ 1933 σελ. 453-455, 467-468 και, ΓΣΥΕ 1935 σελ. 178-185, 240-245.

Στον Βόρειο Έβρο (σχεδιάγραμμα 4), η μεγαλύτερη επίδραση των προσφυγικών πληθυσμών εντοπίζεται στην Επαρχία Ορεστιάδας (41% του απογραφέντος πληθυσμού). Η επίδραση αυτή προοδευτικά φθίνει προς τον νότο και μέχρι τις αστικές περιοχές του Σουφλίου. Από τις αγροτικές περιοχές της ομώνυμης Επαρχίας όμως και μέχρι τα παράλια του Νομού Έβρου η αναλογία των προσφύγων αυξάνει προοδευτικά φτάνοντας το 70% του πραγματικού πληθυσμού των αγροτικών περιοχών της Επαρχίας Αλεξανδρούπολης (σχεδιαγράμματα 4 & 5).

Ως ένας γενικός κανόνας, η αναλογία των προσφύγων είναι πάντοτε μικρότερη στους Δήμους του Έβρου απ' ό,τι στις όμορες τους αγροτικές περιοχές και εξαιρετικά ποικιλόμορφη. Στο Σουφλί οι πρόσφυγες αντιστοιχούσαν μόνο στο 10% του πληθυσμού και στο Διδυμότειχο στο 25%. Μεταξύ των Δήμων της περιοχής, ο πιο σημαντικός εποικισμός έλαβε χώρα στο Δήμο Αλεξανδρούπολης (σχεδιάγραμμα 5), ο οποίος καθώς ήταν νέος, μεγεθύνθηκε πληθυσμιακά και αποτέλεσε πλέον το κύριο αστικό κέντρο της περιοχής του Έβρου.

Σχεδιάγραμμα 6: κατανομή του πληθυσμού των περιοχών του νομού Ροδόπης, σύμφωνα με την προσφυγική ή μη ιδιότητα των ανθρώπων και τον τόπο γεωγραφικής προέλευσης. Ίδιοι υπολογισμοί με βάση τα δεδομένα: ΓΣΥΕ 1933β 453-455, 467-468 και ΓΣΥΕ 1935 178-185, 240-245.

Η Σαμοθράκη είναι η πλέον διαφοροποιημένη περιοχή της Θράκης, καθώς εκεί οι πρόσφυγες αποτελούν μόνο το 5% του πληθυσμού. Μια επιπλέον διαφοροποίηση της

νήσου αφορά τη σύσταση του προσφυγικού πληθυσμού, στον οποίο πλειοψηφούν οι πρόσφυγες από τη Μικρά Ασία, σε αντίθεση με τον υπόλοιπο Έβρο στον οποίο οι ανατολικοθρακιώτες είναι πάντοτε αναλογικά περισσότεροι μεταξύ των προσφύγων. Αντίθετα οι μικρασιάτες έχουν μια σχετικά σημαντική παρουσία στον αστικό προσφυγικό πληθυσμό, ιδιαίτερα στην Αλεξανδρούπολη καθώς και στις αγροτικές περιοχές της ομώνυμης επαρχίας.

Οι Ποντιακής προέλευσης πρόσφυγες αποτελούσαν την τρίτη πολυπληθέστερη προσφυγική ομάδα στις αγροτικές περιοχές του νότιου Έβρου, στον δε Δήμο Αλεξανδρούπολης την 4^η. Όσοι ήλθαν από τη Βουλγαρία έχουν από μέτρια έως χαμηλή επίδραση στον προσφυγικό πληθυσμό των περιοχών στις οποίες διέμεναν. Μόνο στον Δήμο Σουφλίου η επίδρασή τους ήταν σημαντικότερη, όμως εκεί το μέγεθος του πληθυσμού των προσφύγων είναι περιορισμένο.

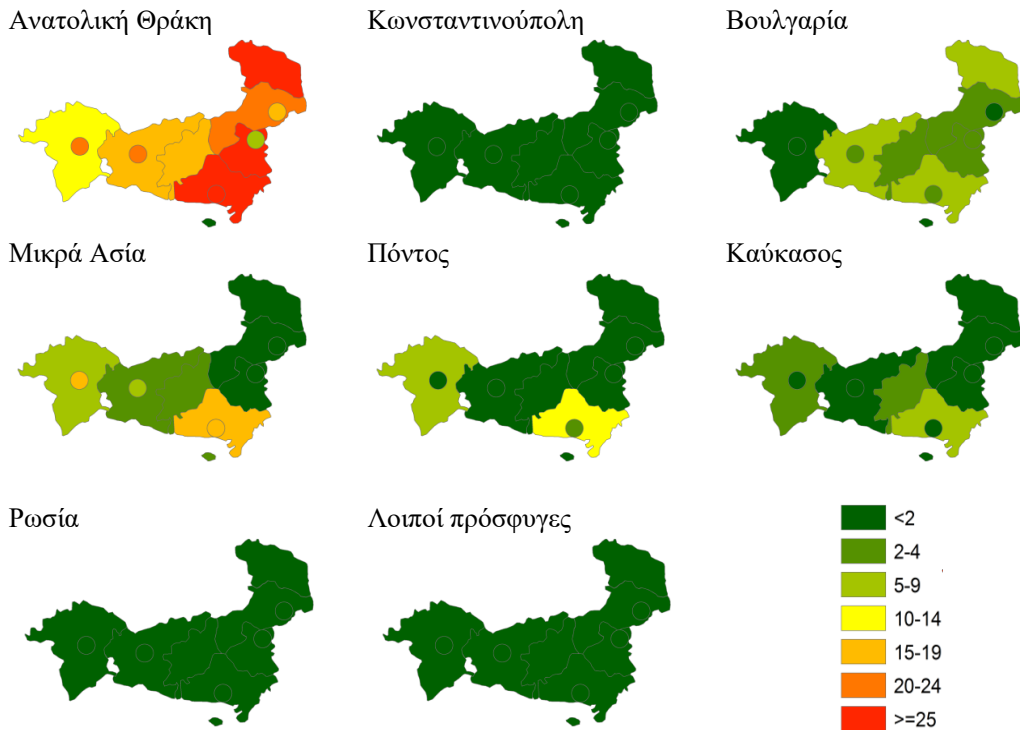
Η αναλογία των προσφύγων στην υπόλοιπη Θράκη φαίνεται στο σχεδιάγραμμα 6. Η σχετική συχνότητά τους στον πληθυσμό της Επαρχίας Σαπών είναι μικρή. Στην πλειονότητά τους, σε αντίθεση με τις γειτονικές αγροτικές περιοχές της Αλεξανδρούπολης, ήλθαν κυρίως από την Ανατολική Θράκη και δευτερευόντως από τη Βουλγαρία. Χαμηλότερη είναι η αναλογία των Ποντίων και των Μικρασιατών, ενώ και οι δύο περιοχές (Σαπών και Αλεξανδρούπολης) έχουν παρόμοια επίδραση από πρόσφυγες από τον Καύκασο.

Η αναλογία των Ποντίων στους προσφυγικούς πληθυσμούς των αγροτικών περιοχών της Κομοτηνής είναι πολύ μικρή. Άλλωστε εκεί οι πολυπληθέστερες ομάδες είναι κατά σειρά εκείνες από την Ανατολική Θράκη, τη Βουλγαρία και την Μικρά Ασία. Η δε συνολική επίδραση των προσφυγικών πληθυσμών είναι σχετικά χαμηλή (26%), κυρίως εξαιτίας της ύπαρξης συμπαγών μουσουλμανικών πληθυσμών στην περιοχή.

Ο πρόσφυγες του Δήμου Κομοτηνής ήταν κυρίως ανατολικοθρακιώτες και δευτερευόντως μικρασιάτες και ανατολικορωμιλιώτες, η δε συχνότητά τους στον σχετικό συνολικό πληθυσμό ήταν μεγαλύτερη σε σύγκριση με τις όμορες αγροτικές περιοχές. Η επίδραση των προσφύγων, όμως, ήταν σαφώς μεγαλύτερη στο Δήμο Ξάνθης, ιδιαίτερα δε των μικρασιατών (40% των προσφύγων), οι οποίοι μαζί με τους ανατολικοθρακιώτες, τη δεύτερη πολυπληθέστερη ομάδα, αποτελούσαν περίπου το 95% του προσφυγικού πληθυσμού. Στις αγροτικές περιοχές της Ξάνθης, οι μικρασιάτες, αν και μεγάλη πληθυσμιακή ομάδα, είχαν μικρότερη επίδραση. Ακολουθούσαν οι Πόντιοι και εκείνοι που ήλθαν από τον Καύκασο. Όπως και στον ομώνυμο Δήμο, η πολυπληθέστερη ομάδα ήταν όσοι ήλθαν από την Ανατολική Θράκη.

Όσον αφορά την αναλογία των προσφύγων στον συνολικό πληθυσμό κάθε περιοχής ανάλογα με τον τόπο γεωγραφικής προέλευσής τους, φαίνεται ότι υπερτερούσαν οι προερχόμενοι από την Ανατολική Θράκη (χάρτης 1). Η αναλογία αυτή είναι μέγιστη στον Νομό Έβρου, ιδιαίτερα στις αγροτικές περιοχές της Επαρχίας Σουφλίου (45% του συνολικού πληθυσμού), στην Ορεστιάδα (36%) και στον Δήμο Αλεξανδρούπολης (35% περίπου). Η μικρότερη αναλογία ανατολικοθρακιωτών στον Έβρο εντοπίζεται στη Σαμοθράκη και τους Δήμους Σουφλίου και Διδυμοτείχου. Στις αγροτικές περιοχές της Κομοτηνής και των Σαπών

αντιστοιχούσαν στο 16% του πληθυσμού. Στον Δήμο Κομοτηνής όμως περίπου 1 στους 4 ήταν ανατολικοθρακιώτης. Στον αντίστοιχο Δήμο της Ξάνθης η αναλογία αυτή είναι 1:3, ενώ στις όμορες του αγροτικές περιοχές αποτελούσαν το 14% του τοπικού πληθυσμού. Η επίδραση των Κωνσταντινοπολιτών ήταν μικρότερη του 1% και μόνο στον Δήμο Αλεξανδρούπολης ελαχίστως μεγαλύτερη (1,2%).

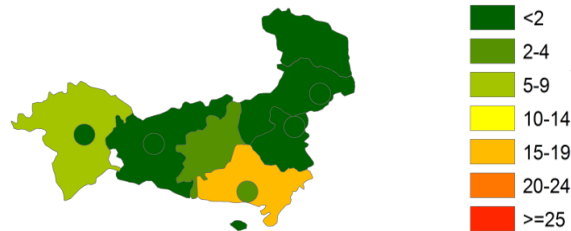
Χάρτης 1: η αναλογία (%) των προσφύγων επί του συνολικού πληθυσμού κάθε περιοχής της Θράκης σύμφωνα με τον τόπο γεωγραφικής προέλευσής τους.

Ίδιοι υπολογισμοί με βάση τα δεδομένα: ΓΣΥΕ 1933 σελ. 453-455, 467-468 και ΓΣΥΕ 1935 σελ. 178-185, 240-245.

Οι προερχόμενοι από τη Βουλγαρία, μόνο στις αγροτικές περιοχές της Αλεξανδρούπολης, της Κομοτηνής και της Ορεστιάδας ξεπερνούσαν το 5%. Λίγο μικρότερη ήταν η αναλογία τους στις Σάπες (4,5%) και ελάχιστη σε όλες τις περιοχές της Ξάνθης και του Διδυμότειχου. Στις υπόλοιπες περιοχές κυμαινόταν μεταξύ 1,1 και 3,2%.

Η σημαντικότερη επίδραση των μικρασιατών στον συνολικό πληθυσμό εντοπίζεται στις Επαρχίες Ξάνθης και την Αλεξανδρούπολης. Με εξαίρεση τον Δήμο Κομοτηνής (όπου αποτελούσαν το 7% του πληθυσμού), στις αγροτικές περιοχές της Κομοτηνής και των Σαπών η αναλογία τους ήταν πολύ μικρή. Ακόμη μικρότερη ήταν σε όλες τις περιοχές βόρεια της Επαρχίας Αλεξανδρούπολης. Όμοια, οι προερχόμενοι από τον Πόντο είχαν σημαντική επίδραση στις αγροτικές περιοχές της Αλεξανδρούπολης και της Ξάνθης, πολύ μικρότερη στον Δήμο Αλεξανδρούπολης και στην επαρχία Σαπών. Σε όλες τις άλλες περιοχές, η επίδρασή τους ήταν μικρότερη από 1%. Οι προερχόμενοι από τον Καύκασο αντιστοιχούσαν στο 2,1% του πληθυσμού στις αγροτικές περιοχές της Ξάνθης, στο 2,4% στις Σάπες και στο 7%

στην Αλεξανδρούπολη. Σε όλες τις άλλες περιοχές η αναλογία τους ήταν ελάχιστη, όπως συνέβαινε άλλωστε με τους προερχόμενους από τη Ρωσία και τους άλλους πρόσφυγες.

Χάρτης 2: η αναλογία (%) των Ποντίων επί του συνολικού πληθυσμού κάθε περιοχής της Θράκης.

Ίδιοι υπολογισμοί με βάση τα δεδομένα: ΓΣΥΕ 1933 σελ. 453-455, 467-468 και ΓΣΥΕ 1935 σελ. 178-185, 240-245.

Ωστόσο, επειδή στη σημερινή Ελλάδα θεωρούνται Πόντιοι όλοι οι καταγόμενοι από τις σημερινές τουρκικές ακτές του Εύξεινου Πόντου και τις όμορες περιοχές της πρώην Σοβιετικής Ένωσης, οι άνθρωποι από τον Πόντο, τον Καύκασο και τη Ρωσία συναθροίστηκαν σε μία κατηγορία, όπως φαίνεται στον χάρτη 3. Με βάση αυτούς τους υπολογισμούς φαίνεται ότι οι Πόντιοι αποτελούσαν περίπου το 18% του πληθυσμού των αγροτικών περιοχών της Αλεξανδρούπολης και λίγο λιγότερο από το 10% των αντίστοιχων περιοχών της Ξάνθης. Στις Σάπες, τον Δήμο Αλεξανδρούπολης και Ξάνθης ήταν 3-5% του πληθυσμού και σε χαμηλότερες συχνότητες βρίσκονταν στις άλλες περιοχές της Θράκης.

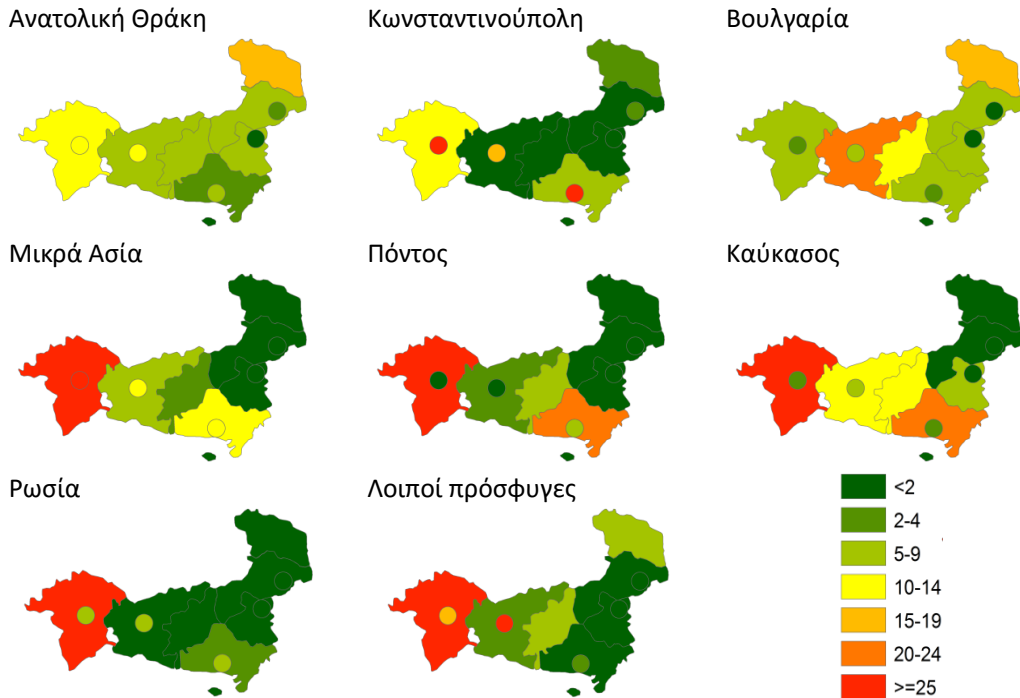
3.2. Η διασπορά των προσφύγων στην Θράκη και η επίδρασή τους στον πληθυσμό.

Η διαφορεική επίδραση των προσφύγων στους πληθυσμούς κάθε περιοχής, η οποία περιγράφηκε πιο πάνω, οφείλεται στο γεγονός ότι η εγκατάστασή τους έγινε με σχετικά οργανωμένο τρόπο (βλ. επίσης Πελαγίδης 2013). Φαίνεται δηλαδή ότι οι πρόσφυγες, ανάλογα με τον τόπο της γεωγραφικής τους προέλευσης, κατανεμήθηκαν με άνισο τρόπο στις διάφορες περιοχές της Θράκης (Χάρτης 3). Ένα πολύ ενδιαφέρον θέμα περαιτέρω μελέτης τόσο από την οπτική της ιστορίας, όσο και από την οπτική της δημογραφίας και άλλων επιστημών, θα αποτελούσαν τα κριτήρια με τα οποία έλαβε χώρα η εγκατάσταση αυτή ή οι λόγοι που την προκάλεσαν.

Όσοι ήλθαν από την Ανατολική Θράκη εγκαταστάθηκαν κυρίως στην ευρύτερη περιοχή της Ορεστιάδας, στον Δήμο Κομοτηνής και στην Ξάνθη. Ελάχιστοι κατευθύνθηκαν προς τη Σαμοθράκη και τις αγροτικές περιοχές της Αλεξανδρούπολης και λίγοι περισσότεροι στο Δήμο Αλεξανδρούπολης. Στο σύνολο της Θράκης αντιστοιχούσαν 50 κάτοικοι Δήμων σε 100 κατοίκους αγροτικών περιοχών, όμως στις περιοχές όπου υπήρχαν μεγάλα αστικά κέντρα, στην Επαρχία Κομοτηνής, Ξάνθης και Αλεξανδρούπολης δηλαδή, υπερτερούσε ο αστικός πληθυσμός. Στα ομώνυμα αστικά κέντρα έγινε κυρίως η εγκατάσταση και όσων ήλθαν από την Κωνσταντινούπολη (αναλογία πάνω από 417 κάτοικοι πόλεων σε 100 κατοίκους των αγροτικών

περιοχών). Μόλις το 10% από αυτούς εγκαταστάθηκε στις αγροτικές περιοχές της Ξάνθης και το 6,3% της Αλεξανδρούπολης. Σε πολύ μικρότερες συχνότητες εγκαταστάθηκαν στις άλλες περιοχές της Θράκης.

Χάρτης 3: η διασπορά (%) των προσφύγων στη Θράκη σύμφωνα με τον τόπο γεωγραφικής προέλευσης τους.

Ίδιοι υπολογισμοί με βάση τα δεδομένα: ΓΣΥΕ 1933 σελ. 453-455, 467-468.

Όσοι ήλθαν από τη Βουλγαρία, εγκαταστάθηκαν κυρίως στις λεγόμενες αγροτικές περιοχές (23,2 κάτοικοι πόλεων/100 κατοίκους αγροτικών περιοχών), ιδιαίτερα της Κομοτηνής (21%), της Ορεστιάδας (19,1%), των Σαπών (10%) και του Διδυμοτείχου (9,9%). Ελάχιστοι κατευθύνθηκαν προς τη Σαμοθράκη και τους Δήμους Διδυμοτείχου και Σουφλίου. Στις άλλες περιοχές κατευθύνθηκε αναλόγως από 4,9 έως το 6,8% του πληθυσμού τους.

Οι προερχόμενοι από τη Μικρά Ασία εγκαταστάθηκαν κυρίως στην Ξάνθη: 1 στους 3 στον ομώνυμο Δήμο και 1 στους 4 στις αγροτικές περιοχές. Στο Δήμο Κομοτηνής και στην Αλεξανδρούπολη κατευθύνθηκαν σχετικά λιγότεροι και στις αγροτικές περιοχές της Κομοτηνής το 6,3%. Σε ακόμη μικρότερη αναλογία εγκαταστάθηκαν στις υπόλοιπες περιοχές της Θράκης. Στον πληθυσμό των μικρασιατών πάντως υπερτερούν οι κάτοικοι των πόλεων (111/100 κατοίκους αγροτικών περιοχών). Μόνο στην Επαρχία Διδυμοτείχου και Σουφλίου, όπου άλλωστε ο αριθμός εκείνων που κατέφυγε ήταν μικρός, υπερτερούν οι κάτοικοι των αγροτικών περιοχών.

Οι Πόντιοι, ως πληθυσμός κυρίως εγκατεστημένος σε αγροτικές περιοχές (μόλις 8 κάτοικοι πόλεων/100 κατοίκους των αγροτικών περιοχών), εντοπίζονται στις αντίστοιχες περιοχές της Ξάνθης (το 61% του πληθυσμού τους) και της Αλεξανδρούπολης (21% του πληθυσμού τους). Το 6% εγκαταστάθηκε στις Σάπες, το

5,1% στο Δήμο Αλεξανδρούπολης και το 4% στις αγροτικές περιοχές της Κομοτηνής. Οι υπόλοιποι διεσπάρησαν με πολύ μικρές συχνότητες στις άλλες περιοχές της Θράκης.

Οι όμοροι τους πληθυσμοί από τον Καύκασο έχουν επί το πλείστον εγκατασταθεί και αυτοί σε αγροτικές περιοχές, κυρίως της Ξάνθης και κατά σειρά της Αλεξανδρούπολης, της Κομοτηνής, των Σαπών και του Σουφλίου. Τέλος, οι πρόσφυγες που ήρθαν από τη Ρωσία εγκαταστάθηκαν στις αγροτικές περιοχές της Ξάνθης (72%) και στους Δήμους Αλεξανδρούπολης και Κομοτηνής. Η αναλογία του αστικού πληθυσμού προς τον αγροτικό ήταν 26 κάτοικοι πόλεων σε 100 κατοίκους αγροτικών περιοχών. Οι υπόλοιποι πρόσφυγες εγκαταστάθηκαν κυρίως στην Κομοτηνή και τις αγροτικές περιοχές της Ξάνθης. Αν και εν γένει ήταν ένας αγροτικός πληθυσμός, στην Κομοτηνή υπερέχουν οι κάτοικοι της πόλης (109 σε 100 κατοίκους των αγροτικών περιοχών).

Πίνακας 3: ο εποικισμός των προσφύγων σύμφωνα με τα στοιχεία της ΕΑΠ.

Περιφέρειες και γραφεία εποικισμού	Συνοικισμοί	Αριθμός οικογενειών που εγκαταστάθηκαν	Εγκατασταθέντα άτομα
Αλεξανδρούπολης	61	5.040	21.485
Κομοτηνής	55	4.121	16.794
Ξάνθης	44	2.703	10.980
Ορεστιάδας	76	4.891	22.801
Θράκη	236	16.755	72.060
Δράμα	205	15.886	66.758
Καβάλα	121	10.149	40.242
Αν. Μακεδονία	326	26.035	107.000
Σύνολο Περιφέρειας «Δυτικής Θράκης»	562	42.790	179.060

Πηγή: ΕΑΠ, ΓΣΥΕ 1931, σελ. 105

Συνολικά, σύμφωνα με την απογραφή του 1928, οι εγκατεστημένοι στους Δήμους ήταν 36.557 και στις αγροτικές περιοχές 71.050 άνθρωποι, δηλαδή αντιστοιχούσαν 50 κάτοικοι πόλεων σε 100 κατοίκους υπαίθρου. Όπως φαίνεται στον πίνακα 3, σύμφωνα με τα δημοσιευμένα στατιστικά στοιχεία της Επιτροπής Αποκατάστασης Προσφύγων (ΕΑΠ), η μέχρι τις 31 Ιουλίου 1929 ολοκληρωθείσα αγροτική εγκατάσταση στη Θράκη αφορούσε 16.755 οικογένειες και συνολικά 72.060 ανθρώπους, οι οποίοι διεσπάρησαν σε 236 αναγνωρισμένους τότε οικισμούς. Προφανώς τα απογραφικά μεγέθη δεν συμφωνούν με τα στοιχεία της ΕΑΠ, διότι εν τω μεταξύ είτε κάποιιοι που είχαν αποκατασταθεί από την ΕΑΠ απεβίωσαν, είτε μετακινήθηκαν σε άλλες περιοχές είτε γεννήθηκαν και άλλα παιδιά προσφύγων και σαφέστατα επειδή η διάκριση μεταξύ αγροτικών και αστικών περιοχών που γίνεται εδώ διαφέρει από εκείνη της ΕΑΠ. Βεβαίως δεν μπορεί να αποκλειστεί ότι και στις δύο πηγές μπορεί να υπάρχουν σφάλματα καταγραφής. Με βάση τα διαθέσιμα δεδομένα, φαίνεται πάντως ότι είναι πιθανό, αν δεν είχε ήδη ολοκληρωθεί μέχρι τις 31/7/1929 (ημερομηνία στην οποία αναφέρονται τα στοιχεία της ΕΑΠ που είναι δημοσιευμένα στη Στατιστική Επετηρίδα), πάντως έβαινε προς την ολοκλήρωσή της η αγροτική εγκατάσταση των προσφύγων στη Θράκη.

Η δε αστική εγκατάσταση περιελάμβανε την ανέγερση οικημάτων σε 5 συνοικισμούς του αστικού κέντρου της Κομοτηνής (μέχρι τις 31/12/1928 είχαν ανεγερθεί 1.849 οικήματα). Στην Ξάνθη, σε 4 συνοικισμούς, είχαν ανεγερθεί 1.845 οικήματα μέχρι αυτή την ημερομηνία (ΓΣΥΕ 1931, σελ. 105). Δεν υπάρχουν διαθέσιμα στοιχεία για τις υπόλοιπες πόλεις της Θράκης. Πάντως μέχρι το 1930 η αστική αποκατάσταση των προσφύγων περιελάμβανε την ανέγερση 1.922 κτισμάτων στην Κομοτηνή και 1868 στην Ξάνθη.

4. Οι μουσουλμάνοι, οι Αρμένιοι και οι Εβραίοι της Θράκης.

Τα αποτελέσματα της απογραφής του 1928 είναι ενδεικτικά των προβλημάτων που μπορεί να προκύψουν, όταν στα σχετικά απογραφικά δελτία υπάρχουν ερωτήσεις που αφορούν τη μητρική γλώσσα.

Σύμφωνα με τα δημοσιευμένα αποτελέσματα, (ΓΣΥΕ 1935: 280-281) στη Θράκη κατοικούσαν 102.621 Μουσουλμάνοι. Από αυτούς οι 84.585 (82,7%) δήλωσαν ότι είχαν ως μητρική τους γλώσσα την Τουρκική. Την Πομακική (στα αποτελέσματα της απογραφής αναφέρεται ως «βουλγαρική γλώσσα») δήλωσαν ως μητρική γλώσσα 16.740 άνθρωποι (16,3% του πληθυσμού), εκ των οποίων μόνο 2 στο Νομό Έβρου⁸.

Ωστόσο, η έρευνα πεδίου στην περιοχή έδειξε ότι πολλοί Πομάκοι μετακινήθηκαν από τη Βουλγαρία στις πεδιάδες της Ροδόπης και της Ξάνθης στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, ενώ υπήρχε μια συνεχής πληθυσμιακή ροή από τα ορεινά προς τα πεδινά. Όμως, στο Δήμο Κομοτηνής καταγράφηκαν μόνον 10 (ΓΣΥΕ 1935: 394) και στις αγροτικές περιοχές μόλις 751 πομακόφωνοι μουσουλμάνοι (ΓΣΥΕ 1935: 357), ενώ είναι γνωστό ότι μόνο ο πραγματικός πληθυσμός της κοινότητας Οργάνης, η οποία κατοικείται από Πομάκους, εκείνη την εποχή ήταν 3.814 άνθρωποι. Εάν σε αυτούς προστεθούν επιπλέον 1.847 άνθρωποι που ζούσαν σε μερικούς οικισμούς που ανήκαν τότε στην Κοινότητα Πανδρόσου και οι οποίοι είναι Πομακικοί, όπως έχει δείξει η έρευνα πεδίου, μαζί με τους ορεσίβιους κατοίκους των άλλων κοινοτήτων προς τα ανατολικά και δυτικά της Επαρχίας Κομοτηνής, είναι προφανές ότι ο αριθμός των Πομάκων της περιοχής έχει υποκαταγραφεί σημαντικά στην απογραφή του 1928.

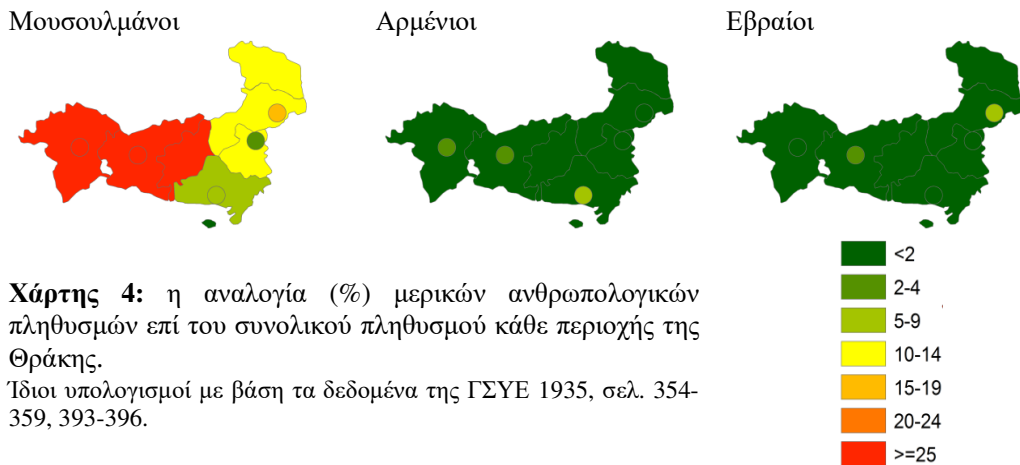
Είναι άλλωστε γνωστό από την έρευνα πεδίου ότι οι Πομάκοι που μετοικούσαν στα πεδινά συνήθιζαν να αλλάζουν τα επώνυμά τους και να υιοθετούν την τουρκική γλώσσα στην καθημερινή ζωή τους για πολιτικούς και πραγματιστικούς λόγους, καθώς αυτό διευκόλυνε την ενσωμάτωσή τους στις τοπικές μικροκοινωνίες στις οποίες εγκαθίσταντο. Από την άλλη είναι επίσης γνωστό ότι πολλοί Πομάκοι είχαν ήδη εκτουρκιστεί γλωσσικά, όπως δείχνει το παράδειγμα του οικισμού της Οργάνης (βλ. Ζαφείρης 2006).

Το ίδιο πρόβλημα υπάρχει και με τα αποτελέσματα που αφορούν τους Ρομά. Για παράδειγμα στο Δήμο Διδυμοτείχου, αν και υπάρχει εκεί σήμερα μια συμπαγής ομάδα με μακρόχρονη ιστορία, δεν καταμετρήθηκε κανένας που να έχει ως μητρική γλώσσα την «Αθιγγανική», ενώ στις αγροτικές περιοχές καταγράφηκαν μόλις 100

⁸ Στην απογραφή του 1951 (ΕΣΥΕ 1958: 208), μετρήθηκαν 18.666 με μητρική γλώσσα την Πομακική, δηλαδή μέσα σε 23 χρόνια, αν ληφθεί ως κριτήριο η γλώσσα που δηλώθηκε ως μητρική, οι Πομάκοι αυξήθηκαν κατά περίπου 11%.

άνθρωποι. Το ίδιο αφορά τους Δήμους Αλεξανδρούπολης (1 άνθρωπος), Κομοτηνής (95 άνθρωποι) και άλλες περιοχές της Θράκης.

Προφανέστατα η γλώσσα που δήλωσαν οι απογραφέντες ως μητρική κατά την απογραφή του 1928 δεν ανταποκρίνεται σε όλες τις περιπτώσεις στην πραγματικότητα, καθώς προσωπικοί, πολιτικοί ή/και άλλοι λόγοι μπορεί να τους οδήγησαν σε μη ορθή δήλωση κατά τη διάρκεια της συμπλήρωσης των απογραφικών δελτίων (βλ. επίσης Zafeiris 2015). Οι υπολογισμοί για τους Αρμένιους και τους Εβραίους πρέπει να είναι πιο ακριβείς, αφού λόγω γλώσσας και θρησκείας μπορούσαν να διακριθούν εύκολα. Το ίδιο φαίνεται να συμβαίνει με τους μουσουλμάνους της Θράκης, εάν δεν ληφθεί υπόψη η μητρική τους γλώσσα, αφού εξαιτίας της ιδιότητάς τους ως μη ανταλλάξιμων, λόγω της θρησκευτικής τους ταυτότητας, αναμένεται να είχαν καταγραφεί με μεγαλύτερη ακρίβεια.

Χάρτης 4: η αναλογία (%) μερικών ανθρωπολογικών πληθυσμών επί του συνολικού πληθυσμού κάθε περιοχής της Θράκης.

Ίδιοι υπολογισμοί με βάση τα δεδομένα της ΓΣΥΕ 1935, σελ. 354-359, 393-396.

Η αναλογία των μουσουλμάνων στον συνολικό πληθυσμό κάθε περιοχής που μελετάται φαίνεται στο χάρτη 4, όπου είναι εμφανής μια ισχυρότατη παρουσία στον Νομό Ροδόπης, μια μετριότερη στον Βόρειο Έβρο μέχρι και το Σουφλί καθώς και μια μικρότερη στον νότιο Έβρο.

Στον Νομό Ροδόπης η μεγαλύτερη συγκέντρωση μουσουλμανικού πληθυσμού παρατηρείται στις αγροτικές περιοχές της Ξάνθης (66,4%), της Κομοτηνής (60%) και των Σαπών (53%). Στους Δήμους των περιοχών αυτών η αναλογία του μουσουλμανικού πληθυσμού ήταν σημαντική, αλλά πολύ μικρότερη (Ξάνθη 31% και Κομοτηνή 42% περίπου). Στις αγροτικές περιοχές του βόρειου Έβρου ήταν 12-13% και στον Δήμο Διδυμοτείχου, ο οποίος αποτελεί ένα από τα σημαντικά θρησκευτικά κέντρα των μουσουλμάνων στην περιοχή, περίπου 18%. Αντίθετα στον Δήμο Σουφλίου, οι Μουσουλμάνοι αντιστοιχούσαν μόνο στο 2% του πληθυσμού. Τέλος στην Αλεξανδρούπολη, τόσο στις πόλεις όσο και στις αγροτικές περιοχές, οι μουσουλμάνοι ήταν περίπου 6%.

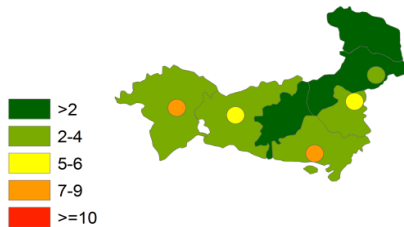
Αντίθετα με τους μουσουλμάνους οι οποίοι ήταν κυρίως αγροτικός πληθυσμός (36 κάτοικοι πόλεων ανά 100 κατοίκους αγροτικών περιοχών), οι Αρμένιοι της Θράκης ήταν αστικός πληθυσμός (μόνο το 12% απογράφηκε σε αγροτικές περιοχές). Η

μεγαλύτερη συνάθροισή τους ήταν στους Δήμους Ξάνθης, Αλεξανδρούπολης και Κομοτηνής (1.018, 853 και 779 άνθρωποι αντίστοιχα), η δε επίδραση στους σχετικούς πληθυσμούς ήταν σημαντική κυρίως στο Δήμο Αλεξανδρούπολης (6% του τοπικού πληθυσμού) και δευτερευόντως στην Κομοτηνή και την Ξάνθη (περίπου 3%). Μια μικρότερη παροικία τους εντοπίστηκε στο Δήμο του Διδυμοτείχου (159 άνθρωποι, 1,8% του πληθυσμού). Σε όλες τις άλλες περιοχές η αναλογία τους στον τοπικό πληθυσμό ήταν μικρότερη του 1%.

Οι Εβραίοι, ως αστικός πληθυσμός, είχαν αναπτύξει σημαντικές παροικίες στην Κομοτηνή (1.129 άνθρωποι), όπου ζούσαν εντός των ορίων του παλαιού κάστρου της πόλης, στην Ξάνθη (697 άνθρωποι) και στο Διδυμότειχο (648 άνθρωποι). Μικρότερος ήταν ο εβραϊκός πληθυσμός της Αλεξανδρούπολης (152 άνθρωποι), ενώ μερικοί βρέθηκαν στην Ορεστιάδα (139), στην οποία δεν είχε συσταθεί ακόμη ο ομώνυμος Δήμος.

5. Οι γεννηθέντες σε άλλες περιοχές της Ελλάδας.

Τέλος, ένα σημαντικό ποσοστό του πληθυσμού που απογράφηκε στη Θράκη προέρχεται από άλλες περιοχές της τότε ελληνικής επικράτειας (χάρτης 5). Μια εκτίμηση του πληθυσμού αυτού μπορεί να γίνει μέσω της ανάλυσης των τόπων γέννησης των μετοίκων αυτής της κατηγορίας, χωρίς ωστόσο να λαμβάνονται υπόψη όσα από τα παιδιά των ανθρώπων αυτών γεννήθηκαν στη Θράκη.

Χάρτης 5: η αναλογία (%) γεννηθέντων εντός ελληνικής επικράτειας και εκτός Θράκης. Ίδιοι υπολογισμοί. Πηγή δεδομένων: ΓΣΥΕ 1935 σελ. 178-185, 240-245.

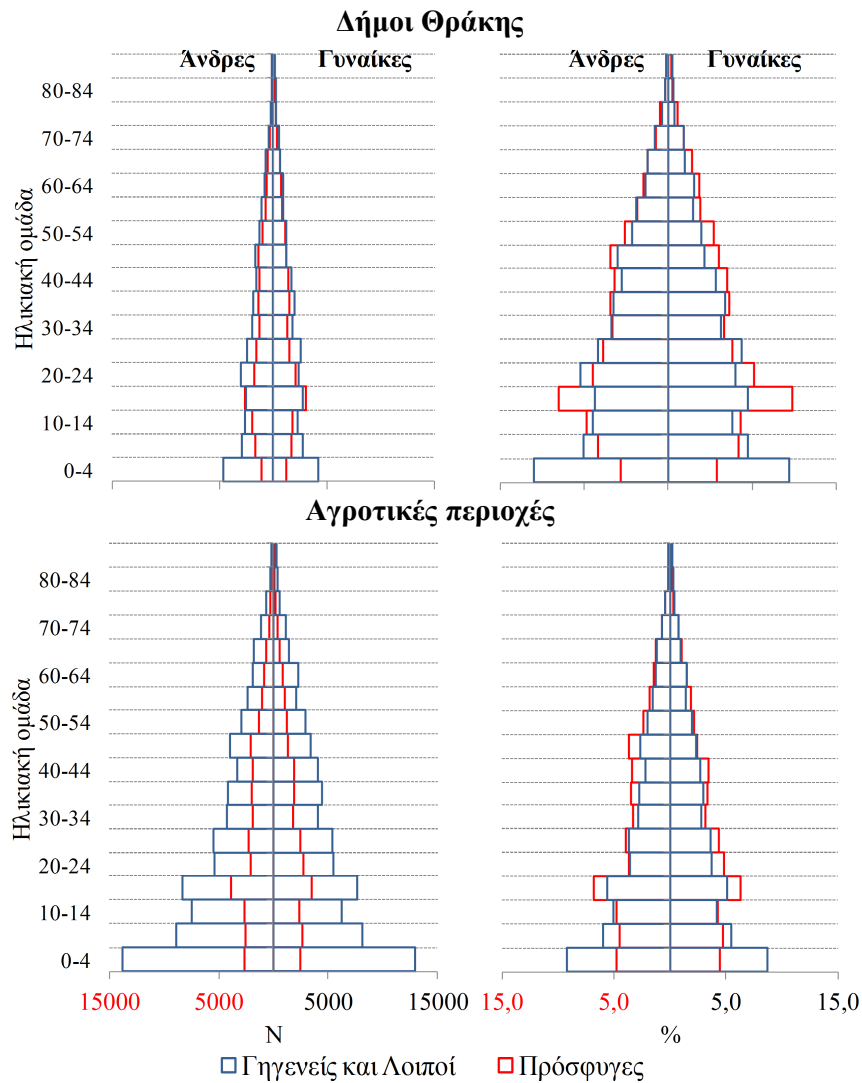
Η σχετική επίδραση στον πληθυσμό της Θράκης φτάνει στο 4% και είναι ποικιλόμορφη μεταξύ των περιοχών που μελετήθηκαν, αφορώντας κυρίως τα αστικά κέντρα, όπως φαίνεται στο χάρτη 5. Σε αυτά η μεγαλύτερη αναλογία μετοίκων εντοπίζεται στον Δήμο Αλεξανδρούπολης (1.239, 10% του πληθυσμού του Δήμου), Ξάνθης (3.318 άνθρωποι, 9% του τοπικού πληθυσμού) και Κομοτηνής (1.877, 5,9%) και σε μικρότερο βαθμό στον Δήμο Σουφλίου και στις άλλες περιοχές.

Πρόκειται κυρίως για στρατιωτικούς ή δημόσιους υπαλλήλους, καθώς για την ολοκλήρωση της ενσωμάτωσης της Θράκης στην Ελλάδα και για την εν γένει λειτουργία του κράτους, έπρεπε να στελεχωθούν οι αναγκαίες δημόσιες υπηρεσίες και ο στρατός. Ασφαλώς, πολλοί από αυτούς ήταν παιδιά προσφύγων προηγούμενων περιόδων, οι οποίοι γεννήθηκαν σε περιοχές της λεγόμενης «ελεύθερης Ελλάδας» και μετοίκησαν στη Θράκη όταν επέστρεψαν οι οικογένειές τους.

6. Η πληθυσμιακή δομή

6.1. Η δομή του πληθυσμού της Θράκης ανά φύλο

Η δομή του πληθυσμού της Θράκης φαίνεται στις πυραμίδες ηλικιών (σχεδιάγραμμα 7), ξεχωριστά για του Δήμους και τις αγροτικές περιοχές. Οι πυραμίδες στην αριστερή στήλη του σχεδιαγράμματος 7 δείχνουν σε απόλυτους αριθμούς τα πληθυσμιακά μεγέθη κάθε πενταετούς ομάδας ηλικιών σε κάθε φύλο. Οι πυραμίδες στη δεξιά στήλη του σχεδιαγράμματος 7 περιλαμβάνουν τη συχνότητα κάθε ομάδας ηλικιών ανά φύλο στον συνολικό πληθυσμό, ανάλογα των προσφύγων ή των άλλων πληθυσμών της Θράκης, οι οποίοι σημαίνονται ως «γηγενείς και λοιποί». Στους τελευταίους υπενθυμίζεται ότι περιλαμβάνεται και το 10% του προσφυγικού πληθυσμού, όσοι δηλαδή ήλθαν στη Θράκη πριν από τη Μικρασιατική Καταστροφή, των οποίων η πληθυσμιακή δομή είναι άγνωστη.

Σχεδιάγραμμα 7: οι πυραμίδες ηλικιών του πληθυσμού της Θράκης.

Πηγή: ίδιοι υπολογισμοί με βάση τα δεδομένα. ΓΣΥΕ 1935β, σελ. 18-19, 379.

Στις πυραμίδες αυτές είναι εμφανής η επίδραση των ιστορικών γεγονότων στην πληθυσμιακή δομή. Στις αγροτικές περιοχές της Θράκης, η πυραμίδα του πληθυσμού των «γηγενών και λοιπών» έχει τη χαρακτηριστική μορφή ενός νεανικού πληθυσμού με υψηλή γεννητικότητα και θνησιμότητα. Είναι αξιοσημείωτο ότι στις ηλικίες 15-19 ετών παρατηρείται μία έξαρση, η οποία υποδηλώνει τον μεγάλο αριθμό παιδιών που γεννήθηκαν την περίοδο 1909-1913, δηλαδή πριν από τους Βαλκανικούς πολέμους μέχρι και μετά τη λήξη τους. Θα πρέπει να σημειωθεί όμως ότι το πραγματικό μέγεθος αυτής της γενιάς όσον αφορά τον τοπικό πληθυσμό της Θράκης είναι άγνωστο, καθώς στο μεταξύ κάποια παιδιά είτε απεβίωσαν, είτε μετοίκησαν, είτε είχαν γεννηθεί σε άλλες περιοχές της Ελλάδας και απογράφησαν εκεί το 1928. Άλλωστε, το εύρημα αυτό αποτελεί τη συνισταμένη μια σειράς ετερογενών πληθυσμών, όπως περιγράφηκε πιο πάνω, των οποίων η δημογραφική ιστορία αποτελεί ένα επιπλέον θέμα έρευνας.

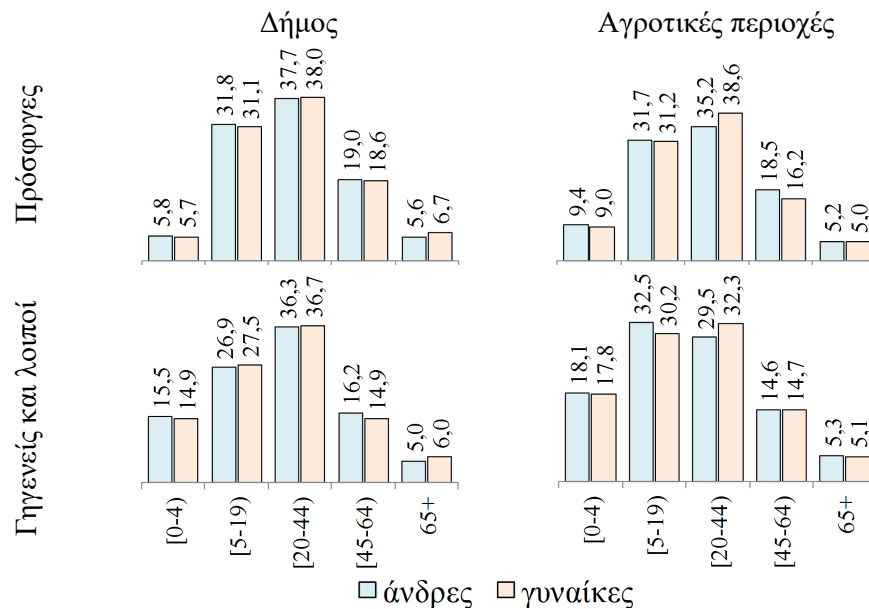
Πάντως, το μέγεθος αυτής της ηλικιακής ομάδας, είναι μεγαλύτερο από τη νεότερή της των 10-14 ετών, που αντιστοιχεί στη γενιά 1914-1918, δηλαδή στα παιδιά που γεννήθηκαν μετά τους Βαλκανικούς Πολέμους, κατά τη βουλγαρική κατοχή μέχρι την κατάληψη της Θράκης από τον συμμαχικό στρατό. Μια πιθανή ερμηνεία θα μπορούσε να σχετίζεται με το ιστορικό γίνεσθαι, το οποίο μπορεί να προκάλεσε είτε πτώση της γεννητικότητας είτε αύξηση της θνησιμότητας είτε μεταβολές και στα δύο. Είναι άλλωστε γνωστό ότι εκείνη την εποχή στη λεγόμενη Δυτική Θράκη, εκτός από τις πολιτικές βίαιου εκβουλγαρισμού που εφαρμόστηκαν, έλαβαν επιπλέον χώρα αθρόες μετακινήσεις πληθυσμών, όπως περιγράφηκε στην εισαγωγή της εργασίας αυτής, και θα ήταν μάλλον απίθανο να μην επηρεαστούν οι δημογραφικοί δείκτες. Όπως και να έχει, το μέγεθος των ηλικιακών ομάδων διευρύνεται μέχρι την νεότερη των 0-4 ετών, που αντιστοιχεί στα παιδιά που γεννήθηκαν μετά το 1923. Αν και είναι άγνωστα τα επίπεδα της βρεφικής και παιδικής θνησιμότητας στη Θράκη, μια βάσιμη υπόθεση εργασίας θα μπορούσε να ήταν ότι υπήρχε σταδιακή αύξηση των γεννήσεων στη Θράκη μετά το 1919.

Στις άλλες ηλικιακές ομάδες και μέχρι εκείνη των άνω των 85 ετών, ο αριθμός των ανθρώπων γίνεται προοδευτικά μικρότερος, πάντως -όπως και στις προηγούμενες ηλικίες- παρατηρούνται διάφορα δημογραφικά τραύματα, κάποιες ανισορροπίες δηλαδή στη διάταξη των ηλικιακών στρωμάτων, απότοκο της πρότερης δημογραφικής ιστορίας, έτσι όπως διαμορφώθηκε εξαιτίας των ιστορικών συνθηκών και της δράσης των άλλων παραγόντων, κοινωνικών και οικονομικών, που καθορίζουν τη δημογραφική πορεία ενός πληθυσμού στον χώρο και στον χρόνο.

Παρόμοιες παρατηρήσεις μπορούν να γίνουν και για τον προσφυγικό πληθυσμό που εγκαταστάθηκε στις αγροτικές περιοχές της Θράκης μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή. Σε κάθε ηλικιακή ομάδα ο πληθυσμός αυτός υπολείπεται σημαντικά σε απόλυτα μεγέθη του έτερου εξεταζόμενου. Μια επιπλέον σημαντική διαφορά εντοπίζεται στις μικρότερες ηλικιακές ομάδες (κάτω των 20 ετών δηλαδή): στους πρόσφυγες το μέγεθος των ομάδων αυτών είναι σχετικά μικρότερο, ιδιαίτερα δε η βάση της πυραμίδας είναι σημαντικά στενότερη. Το γεγονός αυτό μπορεί να οφείλεται είτε στο ότι η γεννητικότητα των προσφύγων δεν αυξήθηκε μετά την έλευσή τους στη Θράκη είτε σε υψηλή βρεφική θνησιμότητα είτε σε συνδυασμό και

των δύο παραγόντων. Μια επιπλέον επίδραση θα μπορούσε να αφορά τη διάλυση των οικογενειών των προσφύγων, ενδεχόμενο όμως που χρήζει περαιτέρω μελέτης.

Μια ανάλογη εικόνα επικρατεί και στον αστικό πληθυσμό, όμως εκεί η γήρανση είναι μεγαλύτερη στους πρόσφυγες. Οι Δήμοι επίσης είναι σαφώς γηραιότεροι από τις αγροτικές περιοχές. Η διάμεσος ηλικία των ανδρών-προσφύγων που απογράφηκαν στους Δήμους είναι 26,9 έτη και των αντίστοιχων γυναικών 27,2 (ίδιοι υπολογισμοί με βάση τα δεδομένα, ΓΣΥΕ 1935β, σελ. 18-19, 361-368, 379, 607-611), ενώ σημαντικά νεότερος είναι ο έτερος πληθυσμός (23,7 και 24,6 χρόνια αντίστοιχα). Στις αγροτικές περιοχές της Θράκης η διάμεσος ηλικία των προσφύγων είναι 26,1 και 25,0 έτη για τους άντρες και τις γυναίκες, αντιστοίχως δε στους «γηγενείς και λοιπούς» μόλις 19,7 και 21,4 έτη. Φαίνεται λοιπόν ότι η έλευση προσφύγων στη Θράκη είχε διαφορετική επίδραση στη γήρανση των αγροτικών και αστικών πληθυσμών και, επίσης, ότι εκείνη την εποχή οι αγροτικές περιοχές είχαν πιο νεανικό πληθυσμό από τις πόλεις.

Σχεδιάγραμμα 8: πληθυσμός Δήμων και αγροτικών περιοχών της Θράκης κατά φύλο και μεγάλες ηλικιακές ομάδες.

Πηγή: ίδιοι υπολογισμοί με βάση τα δεδομένα της ΓΣΥΕ 1935β, σελ. 18-19, 361-368, 379, 607-611.

Οι διαφορές στην ηλικιακή δομή, οι οποίες προκαλούν και τις αντίστοιχες στη διάμεση ηλικία των πληθυσμών της Θράκης, συνοψίζονται στο σχεδιάγραμμα 8, το οποίο περιλαμβάνει μεγάλες ηλικιακές ομάδες⁹. Η πλέον εμφανής διαφορά μεταξύ των πληθυσμών που μελετώνται εντοπίζεται στις πολύ μικρές ηλικίες, μάλιστα στους

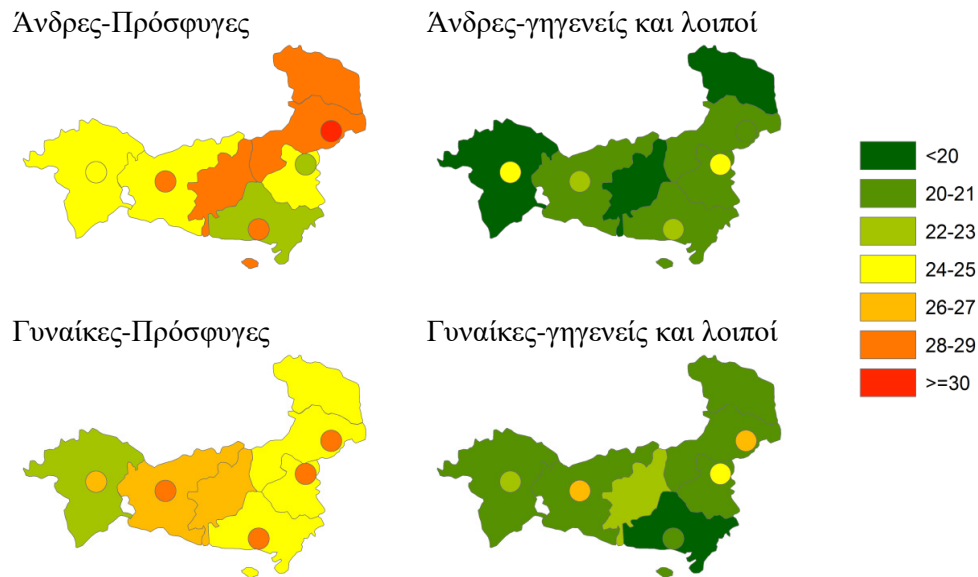
⁹ Συνήθως οι μεγάλες ηλικιακές ομάδες είναι οι: 0-14, 15-64 και 65+ έτη. Στην εργασία αυτή υιοθετείται μια διαφορετική διάκριση, η οποία εξυπηρετεί καλύτερα τους σκοπούς της έρευνας. Ήδη περιγράφηκε πιο πάνω πως τα ιστορικά γεγονότα μπορεί να επέδρασαν στη διαμόρφωση των νεότερων ηλικιακών ομάδων. Εκτός από αυτές διακρίνεται η ομάδα ηλικιών 20-44, η οποία αντιστοιχεί στο διάστημα του κύκλου ζωής του ανθρώπου, στο οποίο λαμβάνει χώρα η αναπαραγωγή. Η επόμενη ομάδα, 45-64, αντιστοιχεί στα χρόνια της όψιμης ωριμότητας και η 65+ αντιπροσωπεύει τον γηραιό πληθυσμό, καθώς η μέση διάρκεια ζωής εκείνα τα χρόνια ήταν μικρή, όπως θα αναφέρουμε πιο κάτω.

μετά την Μικρασιατική Καταστροφή πρόσφυγες των Δήμων το ποσοστό των παιδιών με ηλικία μικρότερη των 5 χρόνων είναι μόλις 6%. Σε αυτούς είναι επίσης αναλογικά περισσότερος ο πληθυσμός από την ομάδα των 20-44 ετών και άνω, γεγονός το οποίο επίσης συμβάλλει στην αύξηση της μέσης ηλικίας του πληθυσμού. Τέλος, οι άνθρωποι ηλικίας 5-19 ετών αντιστοιχούν περίπου στο 1/3 του πληθυσμού των δύο φύλων τόσο στους Δήμους όσο και στις αγροτικές περιοχές. Η αναλογία αυτή είναι ελαφρώς μικρότερη στον έτερο των προσφύγων πληθυσμό των Δήμων.

6.2. Χωρική ανάλυση της δομής του πληθυσμού της Θράκης

Η τάση αυτή, δηλαδή ο πληθυσμός των προσφύγων να είναι γηραιότερος από τον έτερό του, εντοπίζεται σε όλες τις περιοχές της Θράκης (χάρτης 6) και στα δύο φύλα, εκτός από τον Δήμο Σουφλίου στους άνδρες, στον οποίο η διάμεσος ηλικία είναι χαμηλή, όπως είναι και στις αγροτικές περιοχές της Αλεξανδρούπολης.

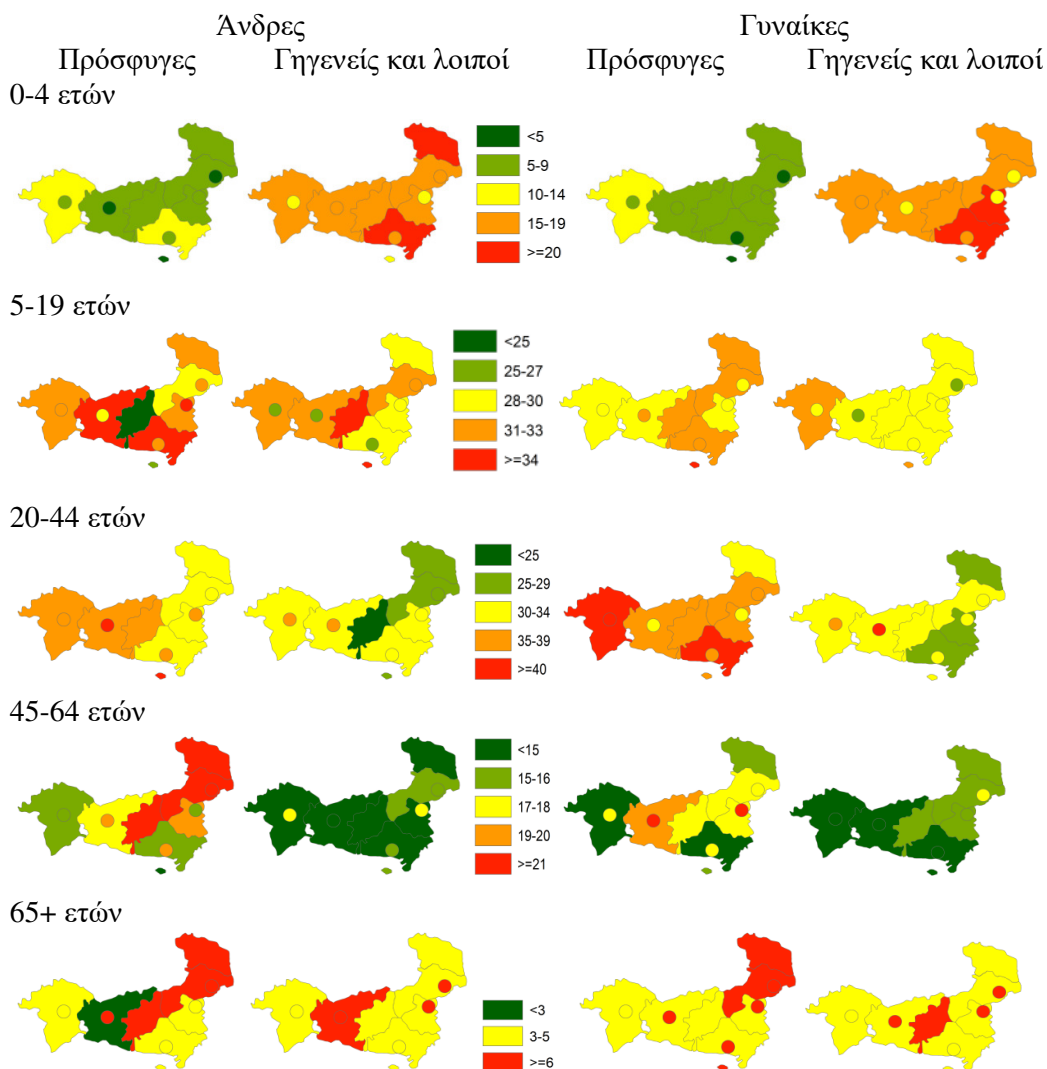
Χάρτης 6: διάμεσος ηλικία πληθυσμού ανά φύλο σε χωρικό επίπεδο επαρχιών.

Πηγή: ίδιοι υπολογισμοί με βάση τα δεδομένα της ΓΣΥΕ 1935β, σελ. 268-279, 361-368, 545-552, 607-611.

Σε μια ενδιάμεση ζώνη, η οποία περιλαμβάνει τις αγροτικές περιοχές της Κομοτηνής Ξάνθης και Σουφλίου και τον Δήμο Ξάνθης, η διάμεσος ηλικία των προσφύγων αυξάνεται στα 24-25 έτη. Σε όλες τις άλλες περιοχές της Θράκης είναι μεγαλύτερη από 28 έτη. Αντίθετα, στον έτερο πληθυσμό των ανδρών υπάρχει ένας σαφής διαχωρισμός των πόλεων και της υπαίθρου, καθώς σε όλες τις αγροτικές περιοχές η διάμεσος ηλικία είναι μικρότερη από 21 έτη, ενώ στους Δήμους 23-25.

Το φαινόμενο αυτό παρατηρείται και στις γυναίκες πρόσφυγες, με μόνες εξαιρέσεις τις αγροτικές περιοχές της Κομοτηνής και το Δήμο Ξάνθης. Στους υπόλοιπους Δήμους, η διάμεση ηλικία του πληθυσμού ξεπερνά τα 28 έτη. Στις αγροτικές περιοχές, ο νεότερος πληθυσμός υπάρχει στην Επαρχία Ξάνθης και

ακολουθώς στον Έβρο. Στις αγροτικές περιοχές της Κομοτηνής και στις Σάπες η διάμεσος ηλικία των γυναικών είναι 26-27 έτη. Κατά παρόμοιο τρόπο, η διάμεσος ηλικία των «γηγενών και λοιπών» γυναικών ξεπερνά τα 23 χρόνια στους Δήμους, με εξαίρεση την Αλεξανδρούπολη, στην οποία είναι 21,2 έτη. Στις αγροτικές περιοχές είναι πάντοτε μικρότερη κατά 2 έτη. Φαίνεται, λοιπόν, ότι η ετερογένεια των πληθυσμών που κατοικούν στη Θράκη έχει προκαλέσει σημαντική ποικιλομορφία και στη δομή του τοπικού πληθυσμού, όπως καταγράφεται στην απογραφή του 1928.

Χάρτης 7: η αναλογία % των μεγάλων ηλικιακών ομάδων του πληθυσμού σε κάθε φύλο.
 Πηγή: ίδιοι υπολογισμοί με βάση τα δεδομένα της ΓΣΥΕ 1935β, σελ. 268-279, 361-368, 545-552, 607-611.

Η εικόνα αυτή επεξηγείται στον χάρτη 7, στον οποίο είναι εμφανείς οι διαφορές στη βάση της πυραμίδας μεταξύ των προσφυγικών και των άλλων πληθυσμών¹⁰. Οι διαφορές αυτές μεταξύ των περιοχών που μελετώνται είναι της τάξης του 7-12% στα

¹⁰ Ο υπολογισμός των σχετικών συχνοτήτων κάθε ηλικιακής ομάδας έγινε με βάση τον πληθυσμό του κάθε φύλου ξεχωριστά.

αγόρια και 6-16% στα κορίτσια στις ηλικίες κάτω των 5 ετών. Σε όλες δηλαδή τις περιοχές της Θράκης, τα παιδιά ηλικίας μικρότερης των πέντε ετών ήταν αναλογικά περισσότερα στον πληθυσμό των «γηγενών και λοιπών».

Στις ηλικίες 5-19 έτη η εικόνα που διαμορφώνεται με βάση τα διαθέσιμα στοιχεία είναι περισσότερο ποικιλόμορφη. Στους άνδρες η σχετική αναλογία κυμαίνεται μεταξύ του 24 και 37% και στις γυναίκες μεταξύ του 26 και 35%. Σε άλλες δε περιοχές υπερέχουν αναλογικά οι πρόσφυγες και σε άλλες ο υπόλοιπος πληθυσμός. Η αναλογία των ανδρών που ανήκουν στις κυρίως αναπαραγωγικές ηλικίες των 20-44 ετών είτε είναι σχεδόν ίδια στους δύο πληθυσμούς είτε υπερέχουν κατά πολύ οι πρόσφυγες. Το ίδιο συμβαίνει και στις γυναίκες, εκτός από τους Δήμους του Σουφλίου, όπου οι «γηγενείς και λοιποί» υπερέχουν ελαφρώς (1%), και της Κομοτηνής, όπου οι διαφορές είναι μεγαλύτερες (9%).

Η ποικιλομορφία μεταξύ των περιοχών είναι βέβαια τεράστια. Αν εξαιρεθεί η Σαμοθράκη, στην οποία οι άνδρες πρόσφυγες αυτής της ηλικίας αποτελούσαν το 56% του σχετικού πληθυσμού, στις υπόλοιπες περιοχές η αναλογία τους κυμαινόταν μεταξύ του 25 και 41%. Αντίστοιχα, οι γυναίκες αυτής της ηλικίας έχουν συχνότητες από 30 έως 43%. Στις ηλικίες 45-64 έτη, οι άνδρες αποτελούσαν το 12-23% του τοπικού πληθυσμούς τους και οι γυναίκες το 13-21%, στις περισσότερες δε περιπτώσεις οι πρόσφυγες είναι αναλογικά περισσότεροι από τους υπόλοιπους. Στις μεγαλύτερες ηλικίες (65+ ετών), οι σχετικές αναλογίες κυμαίνονται μεταξύ του 3 και 9% και στα δύο φύλα, ενώ άλλοτε υπερέχουν αναλογικά οι πρόσφυγες και άλλοτε ο υπόλοιπος πληθυσμός.

Ουσιαστικά διαπιστώθηκαν σημαντικές διαφοροποιήσεις της δομής του πληθυσμού, τόσο σε χωρικό επίπεδο όσο και μεταξύ των προσφυγικών και των άλλων πληθυσμών. Οι διαφορές αυτές οφείλονται στην πρόσφατη δημογραφική ιστορία των πληθυσμών αυτών, αντανακλούν δηλαδή τις διαφορές που υπάρχουν μεταξύ τους στα τρία φαινόμενα που καθορίζουν το μέγεθος του πληθυσμού στον ιστορικό χωροχρόνο, δηλαδή τα γονιμότητα, τη θνησιμότητα και τις πληθυσμιακές ροές.

Αντί επιλόγου.

Το σύγχρονο πληθυσμιακό προφίλ της Θράκης είναι σε μεγάλο βαθμό αποτέλεσμα των ιστορικών εξελίξεων και των γεωπολιτικών διευθετήσεων των αρχών του 20^{ου} αιώνα. Κομβική περίοδος για τη διαμόρφωση του προφίλ αυτού είναι η περίοδος πριν και μετά την Μικρασιατική Καταστροφή, όπως καταγράφεται από τα αποτελέσματα της απογραφής του 1928.

Τότε εισήλθαν στη Θράκη πολυάριθμοι πρόσφυγες με εξαιρετικά ετερογενή γεωγραφική προέλευση. Η διασπορά τους στον χώρο έγινε με ανόμοιο τρόπο και ανάλογα ποικιλόμορφη ήταν η επίδρασή τους στον συνολικό πληθυσμό κάθε περιοχής που μελετήθηκε. Ταυτόχρονα διαπιστώνεται η παρουσία στον χώρο μιας σειράς πληθυσμών όπως ο μουσουλμανικός, ο αρμενικός και ο εβραϊκός, αλλά και άλλων προερχόμενων από άλλες περιοχές της Ελλάδας. Ανάλογα ποικιλόμορφη ήταν και η δομή του πληθυσμού ανά φύλο και ηλικία εκείνη την εποχή.

Η ύπαρξη αυτής της μεγάλης ποικιλότητας υποδεικνύει την αναγκαιότητα της συστηματικής και ενδελεχούς μελέτης της Θράκης, κατά τη γνώμη μας, με έναν

ολιστικό τρόπο, στον οποίο θα συμβάλλουν επιστήμονες από διακριτά επιστημονικά πεδία.

Τέλος, η εργασία αυτή δε φιλοδοξεί να είναι ένα ιστορικό δοκίμιο, ούτε είναι δυνατόν να περιλάβει όλες τις δυνατές προσεγγίσεις ή τις αναλύσεις που είναι δυνατόν να γίνουν από την πλευρά της Δημογραφίας. Αντίθετα, επιχειρώντας να σκιαγραφήσει μερικές όψεις της δημογραφικής ιστορίας της Θράκης, αποσκοπεί κυρίως στο να αποτελέσει έναυσμα για την περαιτέρω μελέτη και έρευνα στην περιοχή, ιδιαίτερα για όσους ενδιαφέρονται να ασχοληθούν με την Τοπική Ιστορία.

Αναφορές

- Clogg, R. (1995). *Συνοπτική Ιστορία της Ελλάδος, 1770-1990*. Μετ. Α. Παπαδάκη. Αθήνα: Ιστορητής.
- Vryonis, S. Jr. (2007). *Greek Labor Battalions Asia Minor*. Στο: Hovannissian R. (ed.). *The Armenian Genocide. Cultural and Ethical legacies*. New Brunswick: Transaction Publishers, pp. 275-290
- Βακαλόπουλος, Κ. Α. (1993). *Ιστορία του Βόρειου Ελληνισμού: Θράκη*. Γ' έκδοση. Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη.
- Βακαλόπουλος, Κ. Α. (1999). *Η Θρακική Έξοδος (1918-1922). Από τη γενοκτονία στην παλιννόστηση το Ταγιαρικό καθεστώς και την απελευθέρωση στο δεύτερο ξεριζωμό*. Θεσσαλονίκη: Ηρόδοτος, Εθνικά ζητήματα.
- ΓΣΥΕ. Γενική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδος. (1931). Στατιστική επετηρίς της Ελλάδος. 1930. Αθήνα: Εθνικό Τυπογραφείο
- ΓΣΥΕ. Γενική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδος. (1933). Στατιστικά αποτελέσματα της απογραφής του πληθυσμού της Ελλάδας της 15-16 Μαΐου 1928. I. Πραγματικός και νόμιμος πληθυσμός - πρόσφυγες Αθήνα: Εθνικό Τυπογραφείο
- ΓΣΥΕ. Γενική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδος. (1935). Στατιστικά αποτελέσματα της απογραφής του πληθυσμού της Ελλάδας της 15-16 Μαΐου 1928. IV. Τόπος γεννήσεως – Θρησκεία και Γλώσσα-Υπηκοότης. Αθήνα: Εθνικό Τυπογραφείο
- ΓΣΥΕ. Γενική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδος. (1935β). Στατιστικά αποτελέσματα της απογραφής του πληθυσμού της Ελλάδας της 15-16 Μαΐου 1928. II. Ηλικία-Οικογενειακή κατάσταση-Παιδείσεις. Αθήνα: Εθνικό Τυπογραφείο
- Διβάνη, Λ. (1995). *Ελλάδα και μειονότητες. Το σύστημα διεθνούς προστασίας της Κοινωνίας των Εθνών*. Αθήνα: Νεφέλη.
- Διβάνη, Λ. (2000). *Η εδαφική ολοκλήρωση της Ελλάδας (1830-1947). (Απόπειρα πατριδογνωσίας)*. Αθήνα: Καστανιώτης.
- Ζαφείρης Κ. Ν. και Ν. Ι. Ξηροτύρης. (2002). *Οι Roma του Αράτου. Δημογραφική και Γενεαλογική Μελέτη*. Στο: Ελληνική Εταιρεία Εθνολογίας (επιμ.). *Οι Roma στην Ελλάδα*. Αθήνα: Ελληνική Εταιρεία Εθνολογίας. σελ. 25-109.
- Ζαφείρης, Κ. Ν. (2006). *Συγκριτική Ανάλυση των Βιολογικών και Κοινωνικών Δομών απομονωμένων πληθυσμών του Ν. Ροδόπης*. Κομοτηνή: Εργαστήριο Ανθρωπολογίας. ISBN: 978-960-89678-009.
- Ζαφείρης Κ. Ν. και Ν. Ι. Ξηροτύρης. (2007). *Η Θράκη και ο Πληθυσμός της από την Ενσωμάτωση της στην Ελλάδα Μέχρι Σήμερα*. Στο: Παπάζογλου Γ. Κ. (επιμέλεια) *Οικουμενικός Πατριάρχης Βαρθολομαίος ο Α΄. 15 Έτη Ευκλεούς Πατριαρχείας, 1991-2006. Δώρημα ψυχής Δημοκρατείου Πανεπιστημίου Θράκης*. Εκδόσεις Δημοκρατείου Πανεπιστημίου Θράκης. Σειρά: Θρακική Βιβλιοθήκη αρ. 14. Κομοτηνή, σελ. 107-143.

- Zafeiris, K. N. (2010). The Marriage System in Greek Thrace: A Sample of Marriages from the Department of Rhodopi. Spatial and Cultural Aspects. Proceedings of the Congress of DEMOBALK: "Spatial Demography of the Balkans. Trends and Challenges". Budva, Montenegro, 13-15 May, 2010.
- Zafeiris, K. N. (2015). On the Bridges between Demography and Biological Anthropology: What a census can tell us about the composition of the modern Greek Population. In: Simitopoulou, K. Zafeiris, K., Theodorou, T, Parageorgopoulou (eds.), *C. Anthropological Pathways. Festschrift for Professor N. I. Xirotiris*. Mystis: Herakleion. pp. 291-322.
- Κοτσαμάνης, Β. (2006). Θράκη, μια εβδομηκονταετία έντονων πληθυσμιακών ανακατατάξεων 1928-2001. Στο: Εταιρεία Παιδαγωγικών Επιστημών Κομοτηνής (επιμ.), *Η Κομοτηνή και ο ευρύτερος χώρος (παρελθόν, παρόν και μέλλον)*. Κομοτηνή: ΕΠΕΚ, σελ. 149-186
- Παπαδάκης, Μ. και Τσίμπος, Κ.(2004). Δημογραφική Ανάλυση. Αρχές-Μέθοδοι-Υποδείγματα. Αθήνα: Αθ. Σταμούλης.
- Πελαγίδης, Ε. (2013). Το προσφυγικό πρόβλημα του Νομού Σερρών στη Βενιζελική τετραετία 1928-1932. Η περίπτωση των παραμεθόριων προσφυγικών οικισμών και των οργανωμένων προσφυγικών φορέων. Πρακτικά Β' Διεθνούς Επιστημονικού Συνεδρίου: Οι Σέρρες και η περιοχή τους. Από την Οθωμανική κατάκτηση μέχρι τη σύγχρονη εποχή. Α' τόμος, σελ. 161-172. ISBN: 978-960-86390-8-9.
- Φωτιάδης, Κ. (2009). Οι Πρόσφυγες στη Μακεδονία. Στο: Κολιόπουλος, Ι. Σ. και Μιχαηλίδης, Ι. Δ. (επιμ.): *Οι πρόσφυγες στη Μακεδονία. Από την τραγωδία στην Εποποιία*. Αθήνα: Τροία Εκδοτική Εμπορική Α.Ε.

Ζαφείρης, Κ. Ν. (2015). Η Θράκη κατά την απογραφή του 1928: μέγεθος και δομή του πληθυσμού. Στο: Σέργης, Μ. και συνεργάτες (Επιστημονική Επιτροπή), *Όψεις της Ιστορίας και του Πολιτισμού της Θράκης*. Κομοτηνή: Σχολή Κλασικών και Ανθρωπιστικών Σπουδών Δ.Π.Θ., Περιφερειακή Διεύθυνση Π/θμιας και Δ/θμιας Εκπαίδευσης Αν. Μακεδονίας και Θράκης. σελ. 391-419.

Κωνσταντίνος Ν. Ζαφείρης, Ph.D.

Λέκτορας

Εργαστήριο Ανθρωπολογίας,

Τμήμα Ιστορίας και Εθνολογίας,

Σχολή Κλασικών και Ανθρωπιστικών Σπουδών.

ΔΗΜΟΚΡΙΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΡΑΚΗΣ

Παναγή Τσαλδάρη 1, 69100-Κομοτηνή

E-mail: kzafiris@he.duth.gr

